

At huske 50'erne

En biografisk-sociologisk metodeskitse

Bjarne Andersson
Roskilde Universitetsbibliotek

Skriftserie fra Roskilde Universitetsbibliotek nr. 31

At huske 50'erne. En biografisk-sociologisk metodeskitse /
Bjarne Andersson

Skriftserie fra Roskilde Universitetsbibliotek nr. 31
Roskilde 2000

ISSN 0105-564x
ISBN 87-7349-491-7

Roskilde Universitetsbibliotek
Universitetsvej 1
Postboks 258
4000 Roskilde

Tlf: 46 74 22 33

e-post: basso@ruc.dk

Tryk: Roskilde Universitetstryk

Teksteksempler:

- afsn. 5.1.2 med tilladelse fra forlaget Gyldendal.
- afsn. 5.2.1 med tilladelse fra Tiderne Skifter.
- afsn. 5.3.3 med tilladelse fra Cicero / Chr. Eriksen.

Illustration på titelblad: Roskilde Universitetsbibliotek –
snitskitse, Henning Larsens tegnestue 1999.

At huske 50'erne.

En biografisk-sociologisk metodeskitse.

- 1: 50'ernes hukommelsessvigt.
 - 1.1: Kritiske holdepunkter.
 - 1.1.1: Historisk projektion.
 - 1.1.2: Komparation.
 - 1.1.3: Den sociologiske metodes kunstneriske element.
 - 1.1.4: Balancering.
- 2: Hukommelsens historik.
- 3: Emotionel hukommelse.
 - 3.1: Hukommelsens markører.
 - 3.2: Glemsomhed, illusioner og den personlige historie.
- 4: Det fysiske rums spejling i kroppen.
 - 4.1: Magt og habitus.
 - 4.2: Det individuelt kollektive.
- 5: Hukommelsens krumtap.
 - 5.1: Døden. Sorg Glæde.
 - 5.1.1: Døden som sædvanlig begivenhed: Begravelsen.
 - 5.1.2: Velfærdsstat og personlighed.
 - 5.1.3: Budapest.
 - 5.2: Seksualiteten. Livsangst Kærlighed.
 - 5.2.1: Lyst og længsel.
 - 5.2.2: Charlottenlund Fort. Drengedrømme.
 - 5.2.3: Auken & Jersild.
 - 5.3: Pengene. Magtbegær Meningen med livet.
 - 5.3.1: Kampen om magten i det akademiske felt.
 - 5.3.2: Hardrup & Schouw Nielsen.
 - 5.3.3: Kommercialiseringen af pigedrømme.
- 6: 1950'erne som kollektiv hukommelsesstruktur.
- 7: Abstract.
- 8: Litteratur.

1: 50'ernes hukommelsessvigt.

'Menneskets liv er et tvivlsomt eksperiment', sådan cirka startede Jung sine erindringsoptegnelser, og han holdt stædigt fast ved den overbevisning at erindringerne om livets ydre faktorer blegner mens de indre begivenheder står stærkere og stærkere efterhånden som eksperimentet nærmer sig sin afslutning.

Spørgsmålet jeg stiller mig i denne artikel – eller måske blot prøver at præcisere – forsøger at afgøre om det er muligt og forsvarligt at sammenkæde individuelle erindringer med analyser af samfundsmæssige ændringsprocesser for at kunne etablere det, jeg noget letsindigt kalder en biografisk-sociologisk metode.

Eksisterer der overhovedet en biografisk-sociologisk metode, eller er navnet en undskyldning for ikke at have sit teoretiske fundament i orden? Det er mit mål med artiklen at afklare denne sociologiske position spændt ud mellem psykologien, sociologien og historien.

Når jeg ser på menneskets liv i den konstruktion vi kalder samfundet, og gerne vil lade begges udviklingsprocesser komplementere hinanden, så er en videnskabelig analyse af begge processer vigtig. I takt med at sociologien ekspanderer sit felt ind over historien, psykologien og måske også den neurologiske gren af medicinen, er det tydeligt at såvel teoridannelsen som metodologien bliver udsat for et kraftigt realitetspres. Ikke kun forstået på den traditionelle måde, hvor sociologien bliver til forskellige bindestregs-sociologier, som nærmest karakteriserer deres genstandsfelt; social-medicin, social-psykiatri, rets-sociologi, religions-sociologi, men snarere som en model for tankestrukturer og analyseteknikker.

I mange tilfælde er det sociologernes udtrykte ønske at kunne give bud på udviklingsmønstre for såvel samfundsmæssige processer som tilknyttede individuelle udviklingsmønstre. Det har imidlertid ikke været nogen letopnåelig målsætning: Hvis vi f.eks. ser på den sociologiske vidensproduktion der fokuserede på 'social forandring' op til og lige efter de to tysklændes genforening, så er det slående hvor fraværende en realitetsbetonet analyse var - og hvor store frustrationerne blev

efterfølgende. Mange sociologer følte sig videnskabeligt kompromiterede af den virkelige virkeligheds udvikling... "hvorfor havde vi ikke set, hvad der var på vej?".

Disse overvejelser er ikke nødvendigvis vejen til den konklusion at sociologien har udspillet sin rolle videnskabeligt set, og at økonomien vil genindtage sin retmæssige stilling som den mest potente samfundsvidenskab. Overvejelserne fører snarere til en overbevisning om at den traditionelle sociologi let kan blive (og ofte bliver) fanget i en rigid teori/metode fiksering.¹

Vejen bort fra denne fastlåste situation går naturligvis ikke via en "fleksibilitet" i metoden og et teoretisk "tag-selv bord".

Tendenserne i fex. den dagsaktuelle statslige samfundsvidenskab, som den kommer til udtryk i forskellige betænkninger og rapporter er mildt sagt skuffende. Vel vidende at man skal passe på med at blande undersøgelsesobjekter fra forskellige niveauer, så bevæger disse "udredninger" sig oftest på et makro-nivo, uagtet hensigten er at levere ammunition til ændringsincitamentet på et mikro- eller individ-nivo. På denne måde bliver stilen tung, teoriapparatet tilstræbt konservativt og konklusionerne kedsommelige, bl.a. fordi også de der læser rapporterne godt kan mærke at de postulerede sammenhænge og resultater er tilstræbte og i sagens natur dårligt underbyggede.

Så kommer det afgørende spørgsmål: kan vi finde real viden og forandringsmønstre via en sociologi, der med udgangspunkt i individrelateret forskning vil analysere samfundsmæssige processer.

I bl.a. den historiske metodevidenskab og i socialpsykiatrien er denne form for spørgsmål dagligdags og vitale for vidensproduktionen. Den biografisk-sociologisk forskning kan takle disse spørgsmål på en givende måde, blot man holder tungen lige i munden.

En afgørende betingelse er at mikro-nivo sammenhængene ikke bruges som udgangspunkt for konstruktion af kausale sammenhænge for makro-nivo relationer. Mange historikere har forsøgt sig med et mikro-nivo relateret udgangspunkt, for derigennem at nærme sig en forståelse af de parallelle samfundsmæssige processer.

Erika Hoerning har i sin bog om berlinerne i perioden 1948-61 (dvs. efter krigen og før muren) behandlet både de individuelle erfaringer og de konkret kaotiske samfundsmæssige

omvæltninger, og hendes metodiske overvejelser giver nogle vigtige retningslinier...

'Das theoretische Interesse an einer Soziologie der Biographie beziehungsweise einer Soziologie des Lebenslaufs umfasst zwei Dimensionen: Erstens, die makrosoziologische Perspektive der Biographie, bei der es um die gesellschaftlichen Kräfte geht, die formend und prägend auf den biographischen Verlauf einwirken, sozusagen als Institutionalisierung des Lebenslaufs, und zweitens, die mikrosoziologische Perspektive der Biographie, bei der es darum geht, die Regeln zu erkennen, nach denen sich Menschen im Verlauf ihres Lebens gerade diese (und keine anderen) gesellschaftlichen Gegebenheiten für ihren Lebensvollzug aneignen, was unter dem Stichwort Individualisierung oder biographische Sozialisation bekannt ist. Eine theoretische Konzeptualisierung der Biographie als Gegenstand einer sozialen Welt verwendete unterschiedliche Forschungszugänge und Methoden. Der Gegenstandsbereich, die Fragestellung und das Erkenntnisinteresse bestimmen die Methode, und nicht die Methode bestimmt das Interesse an einer soziologischen Betrachtung der Biographie.'²

Jeg vil i denne artikel eksemplificere mikro- og makronivoernes relation inden for en genstandsramme bestående af erindringer, hukommelsesmønstre og livshistorier. Enkelte gennemgange kan være fokuseret på forskellige faktuelle forløb; personlige erindringer fra en bestemt tidsperiode eller i en bestemt livssituation stillet overfor en sociologisk analyse af den statslige socialpolitik eller konkrete socialforsorg i samme (eller næsten samme) periode; biografiske beretninger sammenholdes med kunst- og kultur-produktionen; "cases" fra forskellige retslige, medicinske eller forvaltningsmæssige arkiver beskrives med udgangspunkt i en syntetisk sociologisk gennemgang af de administrative (eller om man vil samfundsmæssige) praksis'er, der har været eller er på banen. Alle disse elementer er hentet fra den danske offentlige virkelighed i 1950'erne; et på mange måder både overset og udskældt årti.

En af grundene til at jeg interessere mig specielt for 1950'erne er at mange af de makro-orienterede analyser af årtiet (og for så vidt også mange af de personlige erindringer, der har perioden som tidsmæssig baggrund) giver et indtryk af en grå, fladtrådt tid, hvor de fleste initiativer gik ud på at overleve uden for mange skvulp: "man" snoede sig, ventede på bedre tider, og

husker her 40-50 år senere ikke meget andet. Denne kollektive forglemmelse har i stigende grad irriteret mig, og artiklen her er et forsøg på at konkretisere denne irritation.

1.1: Kritiske holdepunkter.

Sådan set er der grund til en vis optimisme (med hensyn til mulighederne for en kritisk gennemgang af kildematerialer, analyser &c. for netop 1950'erne), men i den virkelige verdens sociologiske praksis er det ikke nok med en optimistisk indstilling.

Jeg vil ikke forsøge at stille faste "regler" eller analysemodeller op som facitlisteagtige krav til en biografisk-sociologisk tilgang. Jeg tror mere på at påpege visse fatale fejltrin og deres konsekvenser for spændvidden af den sociologi som beskæftiger sig med hukommelsen, erindringerne og livshistorien. Her er et par elementer i "kassen" med mulige fejltrin.

1.1.1: Historisk projektion.

Det er klart at en sådan tillempet biografisk-sociologisk tilgang indebærer visse risici.

Konklusioner skal være under stram opmærksomhed i situationer hvor man projicere nutidige analytiske "standardmodeller" tilbage i tiden eller i det hele taget forsøger at beskrive samfundsmæssige processer i dele af fortiden, som fex.

1950'erne. Begrebet 'min familie' dækker ikke over de samme relationer og de samme samfundsmæssige processer nu som for 50 eller 100 år siden. Det dækker heller ikke de samme relationer i forskellige samfund eller i forskellige sociale klasser.

En historisk projektion forekommer måske knapt i de konkrete kilder, der danner mængden af livserindringer fra 1950'erne. Det er snarere den kontekstuelle analyse vi som sociologer foretager her 50 år senere, der kan give problemer.

1.1.2: Komparation.

'Med udgangspunkt i en konstatering af at "den komparative metode" i praksis ikke (kan?) efterleves af de, som arbejder med komparetiv forskning, skitserer [Tranøy] den klassiske

opsplitning. På den ene side en ideografisk orienteret forskning, som satser på den unikke begivenhed og den egenartede forklaringssammenhæng, og på den anden side en nomotetisk, som satser på de overgribende forklaringssammenhænge. Tranøys metodologiske kompromis består i at foreslå en "begrænset regularitet", som muligheden for samfundsvidenskabelig komparativ forskning.³

Det sociologer benævner komparation dækker til en vis grad vigtige elementer i den metode jeg gør brug af i denne artikel, men der er væsentlige forskelle. Først og fremmest mener jeg ikke at den biografisk orienterede sociologi nødvendigvis skal stille et makrofunderet analyseapparat på benene i direkte relation til de "unikke begivenheder" som behandles. Der skal heller ikke svælges i kvasi-eksperimentelle, naturvidenskabeligt inspirerede metoder. Det metodologiske ambitionsnivo er begrænset til at sætte læserens kritiske sans og interesse i sving(ninger) med visse faktuelle elementer som brændstof (biografier, historiske "kendsgerninger", samtidige beretninger, historiske analyser, kunstneriske værker)... det er op til den enkelte sociolog at anvende en biografisk-sociologisk orienteret metode med lige dele kritisk sans og kreativitet. Sat på spidsen: hvad er det for sociologiske variable, som ville gøre en historisk retrospektiv eller nutidig sammenligning af sociale processer og systemer meningsfuld?

Formålet er ikke en beskrivelse af 1950'erne à la skønmaleriet i Paul Hammerichs 'Danmarkskrønnike'. Det er heller ikke formålet at give en socialvidenskabelig fuldt dækkende (kausal?) oversigt over de afgørende processer, der var i spil på dette tidspunkt. Snarere drejer det sig om at konkretisere en fornemmelse af at 1950'erne var en rugekasse for moderniteten, som vi har oplevet gennemslaget af i de seneste 20-30 år.

1.1.3: Den sociologiske metodes kunstneriske element.

Hvor stor betydning eller sandhedsværdi kan enkelte personers unikke erindringer tillægges? Dette spørgsmål dukker op igen og igen indenfor (mikro)sociologien og historieforskningen.

Den italienske historiker Carlo Ginzburg har gennem flere år og gennem flere metodediskussioner forsøgt at afdække kvaliteten i den fokuserede biografiske tilgang. Flere af hans overvejelser peger på at ...

'Ingen historiker ved sin fornufts fulde brug ville afvise disse udsagn [enkeltpersoners overleverede beretninger] med henvisning til at de ifølge selve deres natur er uacceptable. Efter normal historiografisk praksis skal værdien af hvert af dem prøves ved at sammenholde dem med en række andre kilder. Med andre ord, man måtte opstille en liste på mindst to dokumenter.'⁴

Spørgsmålet der fører os videre bliver derefter: hvilke andre dokumenter skal vi lede efter?

Jeg har tidligere gjort opmærksom på at yderligere dokumenter eller dokumentation kan hentes udenfor sociologiens mere traditionelle domæne, herunder også billedkunsten, musikken, skønlitteraturen osv. Ginzburg præciserer strategien...

'Taler jeg om fiktion som historisk kilde eller historieskrivning som en fiktions-model? Uundgåeligt begge dele. I de senere år [før 1994] er det kommet på mode at utydeliggøre distinktionen mellem roman og historieskrivning ved at understrege det fiktive element i dem begge. Det synes mig at være en meget ensartet fremgangsmåde. Det hindrer os helt sikkert i at forstå, hvorfor forholdet mellem de to narrative typer altid har været så komplekst – nogle gange øjensynlig ikke-eksisterende, nogle gange åbent konkurrerende. Både romaner og historiske arbejder indebærer en henvisning til virkeligheden af den grund, at enhver fortælling, selv den mest fiktive, har erkendelsesmæssige implikationer. Det er derfor, at romanforfattere, som jeg har prøvet at vise, på mange underjordiske måder har udgjort en udfordring for historikere – og vice versa.'⁵

I den tidsperiode som jeg kredser om (analyserer er et ambitiøst ord) kan man meget vel glide ind i en makro-analytisk økonomisk beskrivelse af Danmark som et lille fremgangsrigt land uden de store efterkrigsproblemer, som Tyskland og Italien f.eks. havde. 1950'ernes Danmark ville i denne forståelsesramme kunne beskrives som et roligt (grænsende til kedeligt) årti med en svag men dog stabil fremgang. Bagefter kom de glade tressere, højkonjunktur, fest og farver.

Hvis vi ser på skønlitteraturen i 1950'erne og begyndelsen af 1960'erne så er det ikke et sådant billede der træder frem, når forfatterne forholder sig til deres samtid. Her er det fremmedgørelsen og identitetstab der sættes på dagsordenen,

diskussionen om hvorvidt den vestlige civilisation overhovedet "would be a nice idea" for nu at parafrasere Gandhi.

Begge disse billeder er for så vidt sande, i den forstand at de i fragmenter er oplevet af levende personer. De er også komplementære, og denne komplementaritet er central for det biografisk-sociologiske potentiale.

Store dele af 1950'ernes intellektuelle opfattede livsvilkårene efter 1945, modernitetens tidsalder, som en konkret lidelse og fremmedgørelse. Industrialiseringen blev opfattet som stående fadder til krigen, hvis permanente tilstedeværelse var blevet en kræftbyld i samfundet. Jeg opfatter ikke skønlitteraturen (eller andre kunstarter) som et spejl, der "gengiver" den sociale og individuelle virkelighed, men snarere som et filter eller en optik hvorigennem essentielle elementer af "det virkelige liv" formidles til læseren, tilhøreren, beskueren i kodet form.

1.1.4: Balancering.

For mange post-moderne og post-strukturalistiske sociologer står begreberne reliabilitet og validitet (pålidelighed og gyldighed) som elementer i en forskningsstrategi med et vist altmodisch præg.

Det er langt fra nødvendigt at opfatte dem på denne måde. Tværtimod er kontrol og redigering af data altid et essentielt element i god sociologi. I en stærkt mikro-orienteret sociologi kan det ofte være svært at sammenligne resultater med andre undersøgelsers resultater, specielt er erindringer som sådan unikke og vanskelige at sammenligne, men en vis form for sammenligning kan ofte etableres, hvis man ikke begrænser feltet til snævert sociologiske behandlinger.

Selve udvælgelsen af erindringer (og dermed erindringernes inkarnationer) kan være mere eller mindre behændig, men skal altid testes mod andre udvalgskriterier eller større grupper, sociale klasser eller lignende samfundsmæssige konstruktioner. Konsekvenserne af at anvende (eller ikke at anvende) kohortebetragtninger eller generations-betragtninger er vigtige, når vi analyserer erindringer og livshistorier fra et bestemt årti (1950'erne); en 30-årig oplever tiåret og dets "omdrejningspunkter" på en væsensforskellig måde fra en 10-årig. Dette forhold er kun en af flere dimensioner i denne

skelnen; en anden situation, der vil påvirke analysen og vurderingen af erindringer og deres valør for den konkrete person, er vurderingen af forskellige aldersgruppers "livsfokus" i henholdsvis det samme eller forskellige årtier... gruppen af 30-35-årige havde i 1950'erne sandsynligvis opdragelsen af egne børn som et primært fokuspunkt (biografisk referenceramme) mens 30-35 årige i 1990'erne havde arbejde og karriere som primært fokuspunkt. Det er klart at disse forskellige fokuspunkter også vil give en forskellig toning af erindringerne for de to grupper, og dermed forskellige konstruktionsprocesser for den aktuelle livshistorie og den autobiografiske hukommelsesstruktur.

Endelig er det klart at mange samfundsmæssige institutioner (familier, skoler, forsvaret, fængsler, arbejdspladser &c.) påvirker erindringerne og må derfor sideløbende – hvis ikke analyseres så dog - belyses. Klassetilhørsforhold og social- eller kulturhistorie er vigtige dimensioner i analysen, som dermed lige så stille er gledet over i et komplementært makro-nivo. Sociologi på et sådant dynamisk "multi"nivo vil jeg kalde biografisk-sociologisk forskning; forhåbentlig er gennemgangen her klar nok til at understrege både problemer og potentialer i en sådan fremgangsmåde. Den tyske videnssociolog Karl Mannheim summer situationen således...

‘Genau so wie die Sprache nicht bloss die Sprache des eben sprechenden einzelnen ist, sondern gleichsam hinter dessen Rücken entstand, so sind auch die problemstellungen, Begriffe, Kategorien, in denen der einzelnen die historische Wirklichkeit denkt, nichts anderes als Teilausschnitte aus historisch gewordenen Erfahrungszusammenhänge. Diese Erfahrungszusammenhänge sind aber ihrerseits nichts anderes als Ergebnisse der vorangegangenen Versuche, welche die am historischen Werden engagierten kollektiven Gruppenkräfte angestellt haben, um sich in der Welt der sich stets Wandelnden sozialen und geistigen Wirklichkeiten zu orientieren.’⁶

¹ Dabrowski, 1993 giver en fin analyse af hvor uinspireret det kan gøres, når man klæber til ureflekterede teori/metode-mønstre. For mere generelle metodediskussioner se Sorokin, 1965; Wynne 1979 og 1989.

² Hoerning, 1992, s.239.

³ Bredsdorff, 1998, s.601ff, [] min tilføjelse.

⁴ Ginzburg, 1999, s.155, [] min tilføjelse.

⁵ Ginzburg, 1999, s.190 ff. [] min tilføjelse.

⁶ Mannheim, 1971, s.409.

2: Hukommelsens historik.

Vi ved alle hvad 'hukommelse' og 'erindring' er for nogle størrelser i vort eget og i andre personers eller institutioners liv. Det er næppe for meget sagt, men hvordan skal jeg i denne artikel kunne behandle 'hukommelse' som individuelt og samfundsmæssigt fænomen uden at forholde mig sociologisk (eller i det mindste historisk) til selve begrebet? Med andre ord må jeg forholde mig til de overleverede tekster, dels til det der står i dem, og dels til det der netop ikke er sagt. Jeg må også overveje det der ikke er medtaget, fordi det er en del af den selvfølgelige samtidige viden indenfor det faglige kompetanceområde eller er en del af implicite handlings- og tankemåder. Frem for alt må jeg overveje om 'hukommelse' er et begreb, som har samme valør til forskellige tider og indenfor forskellige videnskabstraditioner.

I betragtning af hvor essentiel 'hukommelse' er for den menneskelige selvforståelse og livsfilosofi, er det en opgave med indbyggede problemer. Det afspejler sig ikke kun i forskellige tidsepokers videnskabsopfattelse men også i samtidige traditioner, som det vil fremgå af det følgende.

Den intense kredsen om hukommelse-kunsten, har (i det mindste som funktion hvis ikke som objekt) altid været tilstede i menneskelige samfund for at muliggøre overleveringen af ens "egen" viden eller erfaringer til andre. 'Ad Herennium' vejledningerne (ca. 84 f.K.) er det ældste romerske arbejde, der forholder sig til hvad 'hukommelse' er, hvad den kan bruges til og hvordan den bruges optimalt.

Problemer vedrørende forfatterskab og tidsspecifikke forhold i 'Ad Herennium' gennemgås af H.Caplan i Loeb udgaven, 1964. En dansk udgave, 'Retorik til Herennius' foreligger også oversat af Søren Hindsholm. Heri anføres visse karakteristiske træk ved hukommelsen...

'Naturen lærer os faktisk hvordan det skal gøres. Hvis man nemlig i sin hverdag ser noget ubetydeligt, almindeligt og dagligdags, plejer man ikke at huske det fordi det hverken er nyt eller forunderligt, ikke gør indtryk på sindet. Men hvis man ser eller hører noget der er specielt uanstændigt, uhæderligt, usædvanligt, storslået, utroligt eller latterligt,

plejer man at huske det i lang tid. Derfor glemmer man for det meste det man hører eller ser lige foran sin næse. Det som skete i ens barndom, husker man som regel bedst. Der kan kun være én grund til at det sker, og det er at noget almindeligt let glider ud af hukommelsen hvorimod det nye og usædvanlige forbliver længere i sindet.¹

Denne understregning af at 'aktive billeder' (afbildninger) bedst satte sig aftryk i hukommelsen lå til grund for den popularitet mnemotekniske teorier havde op gennem 16-1700'tallet. Senere skiftede hukommelsesforskningen fokus fra den gren af eksperimentalpsykologien, der har interesseret sig for indlæringsprocesser² til den neuropsykologiske forskning, hvis grundlæggende forskningsområde er hormonalt funderede processer.³ Den har ganske vist altid betonet mnemotekniske aktiviteter, men får i stigende grad karakter af at afdække biokemiske nøgler til eller forståelsesmønstre for personlige og samfundsmæssige processer.

Set i dette lys er menneskets hukommelse uendelig. Hjernen har indenfor den biokemiske forståelsesramme 100 trillioner forbindelsespunkter for noget nær milliarder af neuroner, hvor hver forbindelse kan udgøre en vigtig bestanddel af et givent hukommelsesfragment. Vores bevidste brug af hukommelsen halter noget bagefter denne imponerende kapacitet, hvilket giver mange begrænsninger for en smidig genfinding af essentielle elementer. Ydermere fungerer hukommelsen både selektivt og associativt, det vil sige at visse erindringer "prioriteres" højere end andre og at visse andre erindringer kun kan genkalles hvis en (til tider dunkel) association til andre hukommelsesfragmenter aktiveres.

Det er sandsynligt at 'erindring' kan forklares som et biokemisk fænomen i den menneskelige hjerne, men at stille sig tilfreds med en sådan beskrivelse er ikke mit formål med denne artikel. Tværtimod vil jeg sige at der her er tale om én lang utilfredsstillende fortælling, hvor det ene paradox efter det andet spænder ben for en velstruktureret og teoretisk entydig udlægning af 'hukommelse' eller 'erindring'.

Dette forhold er ikke kommet som en stor overraskelse for mig. Den righoldige sociologiske litteratur om fænomener som kollektiv bevidsthed, arbejderbevidsthed, "falsk bevidsthed" og generelt om bevidsthedens kropslige og samfundsmæssige binding gør det tydeligt at individuelle erindringer og deres

samfundsmæssige basis er et uudtømmeligt reservoir af overraskende kendsgerninger, nedrige maskespil og hårdnakket modstand overfor den mest basale indsigt i fænomenet 'hukommelse'.

Jeg prøver i det følgende at se "erindringen om det personlige liv" som en selv-erkendende proces belyst af bevidstheden. Herigennem afdækkes forsøgsvis hukommelsesfragmenter, viden og bevidsthedsmønstre af kollektiv og personlig art, men dette gøres som en "gendigtning" af de (dengang) aktuelle hændelser.

¹ Retorik..., 1998,s.111.

² Se f.eks. Ebbinghaus 1971. Gergen 1994, s.78 har følgende karakteristik: 'For the psychological essentialist, memory is fundamentally a mental process, or more formally, the mental capacity of retaining and reviving impressions, or of recalling or recognizing previous experiences. Although psychological essentialism is embodied within the common folklore - or Western ethnopsychology - its most sophisticated adherents are to be found in experimental psychology. From Ebbinghaus's 19th-century explorations through contemporary experiments on information storage and retrieval, the common presumption is that memory is a self-contained process within the mind (or more technically the brain). With respect to processes of memory, psychological essentialism has typically been coupled with a *universalist assumption*. Because psychological processes are necessarily biological processes, and the biology of the human species is roughly similar around the globe and across recorded history, then experimental study should reveal the universal characteristics of memory processes. Thus, typical discussions of memory in psychology seminars emphasize sensory registers, short- and long-term memory, retrieval processes, and memory disorders without respect to history or culture.'

³ Hvordan opfattes erindringer indenfor hjerneforskningen? Her er et bud fra Carter 1998, s.176: 'Memoirs are groups of neurons that fire together in the same pattern each time they are activated. The links between individual neurons, which bind them into a single memory, are formed through a process called long-term potentiation (LTP). Cell 1 receives a stimulus, which causes it to fire. If it fires fast enough, it will set off its neighbour, cell 2, which will also fire. Cell 2 is chemically changed by this - receptors that are normally hidden inside the cell wall are brought to the surface. These make the cell more responsive to its neighbour. Cell 2 stays in this 'standby' state for hours or perhaps days. If cell 1 fires again during this time, it need do so only weakly in order to trigger a response from cell 2. Each time the two cells fire in synchrony the link between them is strengthened. Eventually, they are permanently bonded so when one fires the other fires. When a group of linked neurons fires it triggers a memory.' Voilà.

3: Emotionel hukommelse.

‘Jeg blev engang spurgt af Billed Bladet, hvad jeg mente om 50’erne. 50’erne? Jo, det var jo lige efter krigen. En grå tid. Der var ikke så mange hestepærer på gaderne mere. Brostenene var ved at blive afløst af asfalt. Man kunne igen få ordentlig tobak. Maksimaltøjet blev skiftet ud. Men ellers? Var det ikke en grå tid? Et hurtigt, overfladisk svar. ...’¹

Når jeg her i slutningen af 1999 forsøger at genkalde mig 1950’erne, så er det med en fornemmelse af at dette ti-år har en vigtig betydning, ikke kun for mig selv, men også for det samfund som jeg er en del af i dag, og hvis udvikling jeg har fulgt med stigende interesse og ofte med ligeså stigende frustration.

Det er et udskældt og forbigået årti i mange sammenhænge. Lige før, i 1940’erne havde ufatteligt mange mennesker sat livet på spil (og for over 60 millioners² vedkommende mistet det), lige efter, i 1960’erne oplevede mange mennesker specielt i de vestlige industrilande en personlig og samfundsmæssig udvikling, der sprængte rammerne for hvad den gældende fantasi havde kunnet forudse.

Det virker som om at de samfundsmæssige og personlige omvæltninger i 40’erne og 60’erne var så voldsomme og satte sig så mange sår eller spor, at 50’erne forsvandt fra den kollektive hukommelse. Det er der jo selvklart mange hændelser der gør, men at et helt årti fordamper er alligevel lidt foruroligende.

Foruroligende mest fordi alle der er født før 1950 har flere eller ligefrem mange personlige erindringer og hukommelsesstumper fra dette årti. En speciel juleaften hvor en af gaverne var så ønsket og gjorde en så varm indeni. En vintersøndagmorgen hvor det skarpe lys udenfor kun kunne betyde en ting: sne. Indkøbsture hvor ekspedienten (gerne en moden kvinde) lagde lidt ekstra på vægten eller i pakken, som i heldigste tilfælde blev forsynet med en bærepind af plastic. Tidlige morgeners halvvågne besøg på en kaffebar med dens livmoder af brændende varm kagekaffe, rullepølse og ost på blødt franskbrød.

Men også ubehagelige hukommelsesstumper, den skjulte angst, det usagte. Kvinden der hos høkeren en dag i 1956 uden indledning sagde: ‘Jeg holder det ikke ud hvis de kommer her.

Jeg klarer det ikke en gang til. Så vil jeg hellere ta' livet af mig'. Tre uforståelige sætninger, hvis man ikke kendte den usagte kode; angsten for russerne, angsten for at blive besat. Et eklatant eksempel på 'den skjulte angst' og 'det ikke-tale-satte' som styrende for hvad og hvordan hukommelsen opererer og erindringer dannes gives i TV-filmen 'De overlevendes børn'.³ Filmen er et sammenklip af personinterviews og en gruppediskussion mellem personer, der har overlevet koncentrationslejerophold og børn af (andre) overlevende. Hovedspørgsmålet i udsendelsen fokuserer på hvad de overlevende ikke fortalte deres børn og familie og hvordan 'dette hemmelige forfærdelige' skabte forbløffende ensartede erindringer og en senere beslægtet social praksis hos mange af børnene.

Det foruroligende stikker sit hoved frem på flere andre fronter: var 1950'erne nu også så grå og rolige, ja nærmest begivenhedsløse som vi (mange danskere) (gerne) vil huske dem?

Set i det samfundsøkonomiske bakspejl var der tale om en uset og ufattelig omvæltningsproces. Danmark ændrede sig på få år (ca. 15) fra at være et traditionalistisk landbrugsland til at være et om ikke modernistisk så i hvert fald aftraditionaliseret industriland. Alt efter ens placering i det sociale landskab (klassetilhørsforholdet) så blev denne udvikling set som en positiv fornyelse eller en dæmoniseret fremmedgørelse, og disse to stejle opfattelser delte det traditionelle politiske spektrum på kryds og tværs.

Oven i denne gigantiske industrialiseringsproces skete der andre kraftige følgepåvirkninger, som også lagde pres på det traditionelle danske samfund: amerikaniseringen, urbaniseringen og udviklingen af velfærdsstaten (konkretiseret som en masse-forbruger-version, forbrugersamfundet). Presset på de "gamle dyder" voksede: arbejdsomhed, nøjsomhed, lydighed, respekt for autoriteterne, fællesskabsfølelse i samfundet, solidaritet med familie og slægt... alle disse traditionalistiske pejlemærker ændrede sig drastisk i løbet af ti-året. For de intellektuelle blev resultatet (også set i lyset af den kolde krigs nukleare krigsfrygt) lidelse og fremmedgørelse, mens hovedparten af de nyslåede industriarbejdere så udviklingen som en mulighed for at læse Hjemmet og Skipper Skræk før de overvejede hvordan de skulle få råd til at købe et fjernsyn, et køleskab (ikke et is-skab!), nyt

tøj, en bil... som forbruger-massen i Erik Knudsens revy 'Frihed – det bedste guld' råber

'... vi vil ha' / Øl til maden / Sjøv i gaden / Nylontrusser / Whiskysjusser / Springmadrasser / Wienerbasser / Flere biler / Resteniler / Operetter / Fribilletter.'⁴

Så er det sagt; og det blev dyrt.

3.1: Hukommelsens markører.

Det er helt klart at kodningen af oplevelser og hukommelsesfragmenter er af afgørende betydning for hvordan og hvornår vi kan finde dem frem, genfinde dem i vores tilsyneladende ustrukturerede mængde af erindringer og hukommelsesmønstre.

Beskrivelsen af denne kodning er forsøgt i utallige sammenhænge og i utallige forskningsprojekter. Den foregår i psykoterapien, indenfor personlighedspsykologien, i neurobiologien, i autobiografiske beretninger, som hjælpevidenskab for historie, socialantropologi og sociologi. Listen kan forlænges næsten ad infinitum.

Visse hukommelsesfragmenter er "globale" i den forstand, at mange mennesker deler dem uden nødvendigvis at have oplevet dem selv: katastroferne i Bhopal og Seveso, Hillary & Tsensing på Mt. Everest, opsendelsen af Sputnik, drabet på J.F.K. Den form for hukommelsesfragmenter er daterede, understøttede af (en vis) mediedækning og kan bruges som personlige fikspunkter: 'Mogens havde lige fået sin første motorcykel og vi var på ferie i Skagen, da vi så Ekstrabladets spiseseddel - M.M. var død'.

Andre fragmenter er små led i den mosaik som alle personer hele deres liv forsøger at gøre til et dækkende billede af hvordan de egentlig er. Almindelige hverdagserindringer samles hen over årene, og danner et indre billede af hvem vi er - et billede som vi igen og igen kommunikerer til venner, bekendte, kæresten, konen, mænd og børn. Mosaikken lægges hele tiden. Af og til lægges den helt om med fokus på andre fragmenter, men altid med det implicitte formål at forklare hvem vi er.

'Biographical experiences are historically tied to a context. But as lifetime flows by like water in a river, experiences cannot be "copied" and brought "back" in later periods of life, rather they are "processed over again" for subsequent occasions in the life history. So according to this conception, biographical experiences and the ensuing biographical knowledge is not only the storage of what has been experienced, but rather the continual reprocessing of what has been experienced...'⁵

Hukommelsen fungerer altid så længe vi er ved bevidsthed (eller underbevidsthed), men kan vi genkalde os det vi husker⁶? Er det overhovedet til at udholde at forestille sig at huske alt hvad vi oplever? Er glemslen en nødvendig mentalhygiejnisk foranstaltning, som skal frelse os fra den totale oversvømmelse, den totale kollaps under en gigantisk ophobning af millioner af ustrukturerede fragmenter, der til forveksling ville ligne et eksemplarisk meningsløst liv? Hvordan kommer vi i kontakt med hukommelsesfragmenter, som vi ikke aktivt har "husket"? Alle spørgsmålene åbner nye forskningsområder med fokus på endnu flere centrale spørgsmål.

Når 'Ad Herennium' igen og igen betoner at den succesfulde hukommelse skal knytte an til let genkendelige, potente billeder, så insisterer forfatteren på at omtale og vejlede i et problem, der er lige så aktuelt nu som for 2000 år siden: klassifikationens dilemma. Eller som Tom Lehrer engang har udtrykt det i et radiointerview: 'Life is like a sewer. What you get out of it depends on what you put into it.'

Hvordan markerer vi de oplevelser, hændelser, personer, følelser, lugte &c. &c. som i en (næsten) kontinuerlig strøm glider forbi os, eller som vi passerer?

En central struktur i det, vi kan kalde den autobiografiske hukommelse, er det rumlige kognitive system. Dette system tillader de fleste mennesker på det bevidsthedsmæssige plan at "vende tilbage" til steder hvor de har været før, og (hvis det er opportunt for personen) at omorganisere stedernes fysiske struktur og de oplevelser, der er knyttet til dem.

Et centralt element i dette rumlige kognitive system er at det er opbygget af hierarkiske elementer, der er indbygget i hinanden: vi erindrer hvordan vi tog toget fra Hovedbanegården, stod af på Trekroner station, gik over markerne til Roskilde Universitet og ind på biblioteket, hvor vi satte os ved en computer for at finde

ud af opstillingen på Gottfried Benn's bog 'Glasblæseren', hvorefter vi gik hen til den pågældende hylde og nu står med den i hånden og begynder at læse om dr. Rönne og vorterne...

Struktureringen af dette forløb danner model både for stederne og oplevelserne i vor hukommelse.

Det viser sig at disse "rumlige hukommelsesmønstre" huskes over lange perioder og med en betragtelig detaljerighed. Det vil derfor være en oplagt konsekvens at jeg i det følgende fokuserer på dette rumlige aspekt af de personlige erindringer, der er centrale for vore autobiografiske erindringsmønstre.

Jeg vil endvidere forsøge at anskueliggøre en anden central måde hvorpå den autobiografiske hukommelse etableres, ikke i en mnemoteknisk proces men på det bevidsthedsmæssige plan. En af mine teser er at markeringen hovedsagelig sker ved hjælp af emotionelle toppunkter, emotionelle værdisættere.

Før jeg diskutere de emotionelle værdisættere nærmere i de følgende afsnit, så er det på sin plads kort at diskutere visse "alternative strategier", som bruges i hukommelsesprocessen.

3.2: Glemsomhed, illusioner og den personlige historie.

' 'Come home, my boy', the Alzheimer-ridden father implores his prodigal son, 'all is forgotten'. His confusion of forgiving with forgetting underscores the close etymological connection of amnesia with amnesty.'⁷

Hvordan dannes vores hukommelsesmønstre? Ofte er der for den enkelte ikke megen tvivl: jeg husker det som det er, det var en vigtig oplevelse. Syn, lyd, lugt, følelse, smag glider sammen til et evigt eksisterende hukommelsesmønster, ofte fortæller vi ingen om disse dybe følelser forbundet med denne form for hukommelse, mens de udvendige hændelser der huskes, igen og igen tages frem som tegn på vores tidligere oplevelser og dissers virkninger på vores nuværende livsforløb.

For andre individuelle oplevelser kan situationen være en helt anden:

'The act of retrieving selected memories by thinking about them to ourselves and talking about them with others helps to consolidate long-term engrams. But when we rehearse inaccurate information, which may have infiltrated our recollections during attempts to fill gaps in fragmentary

engrams, we may unwittingly create mistaken - though strongly held - beliefs about the past.' ⁸

Singer & Salovey⁹ forsøger at give en kritisk gennemgang af hukommelsesprocessen og de forvridninger, den er undergivet. Det vil være på sin plads at nævne tre forhold som de behandler, mest for at kvalificere min argumentation, men også for at skærpe opmærksomheden på den uudtalte manipulation der er en central del af erindringsprocessen.

Først og fremmest behandler de en form for aktiv mis-erindring eller repression, der består af flere forskellige delelementer, der alle bidrager til erindringernes karakter af illusion. Som et element kan være tale om selektivt at glemme smertefulde hændelser. (I dette tilfælde er der godt nok ikke tale om en aktivitet, der er under viljens kontrol, ej heller er hændelserne tabt for hukommelsen, de kan findes frem når effekten af dem er mindre angstprovokerende - "gone but not forgotten".)

Sociologen (og immigranten) Lewis A. Coser iagttager i 1992 lignende men mere kollektive processer:

Let me give another example. Talking with Soviet colleagues in the last few years, I was struck again by a degree of hesitancy on their part when we discussed recent events in the Soviet Union. It dawned on me after a while that these people had been forced in the last few years to shed their own collective memory like a skin, and to reconstruct a largely different set of collective memories. All the major historical figures of the past who had been killed, slandered, vilified under Stalin's bloody reign were now shown to have been good Bolsheviks and major revolutionary heroes. ... The great Hungarian writer György Konrad summed up the dilemmas, trials, and tribulations of contemporary Eastern European intellectuals in three pregnant sentences: "Today only the dissidents conserve the sentiment of continuity. The others must eliminate remembrances; they cannot permit themselves to keep the memory. ... Most people have an interest in losing memory." ¹⁰

Et andet element kan være aktiv ikke-registrering, hvor f.eks. mange mennesker i stærkt ubehagelige situationer vil undgå at registrere detaljer og samtidigt opnå den gevinst det

forekommer at undgå at skulle "genopføre" disse optrin og detaljer. Her findes også en beslægtet version hvor personen aktivt "overskriver" faktiske, uønskede hændelser med små brokker af mere idylliske standard-scripts (Det romantiske Bryllup; Badeferien, hvor solen skinnede hver dag; Højtiden omkring Juleaften, Danskerne som verdensmestre i Hygge osv.).

Et tredje element og vel nok det mest effektive i glemsomhedens tjeneste er det forhold at vi tit undlader at generere de ledetråde og emnekoder, der er krævet for på et senere tidspunkt igen at sætte os i forbindelse med de pågældende erindringer. Endelig findes der for det fjerde en klynge teknikker, der alle virker hukommelsesdæmpende: selvbedrag, underbevidst perception, perception præget af en fordomsfuld grundholdning, men det rækker med disse generelle betragtninger for at illustrere repressionens karakter.¹¹

Restrukturering af fortiden og den kollektive (såvel som den individuelle) hukommelse kan således for mange mennesker udvikle sig til en stærkt specialiseret affære, hvor de under realiteternes pres forsøger at opretholde erindringer og selvbilleder som ikke nødvendigvis stemmer overens med de faktiske, skete hændelser. Vi har alle hørt om eller set eksempler på post festum rettelser i historiebøger (fex. i det tidligere Østtyskland) og politiske biografier (sovjetiske politikere er et udtømmeligt reservoir af retouche og manipulation).

Når vi ser på tiden efter anden verdenskrig er det tydeligt at mange forfattere og intellektuelle beskæftigede sig med denne "villede glemsomhed" og George Orwell er vel i '1984' en af dem, der har givet det stærkeste bud på de personlige omkostninger, der var og er forbundet med en politisk baseret glemsel. Den centrale figur i bogen, Winston Smith spekulerer for sig selv over de nye tider...

'Og hvis alle andre akcepterede den løgn, Partiet udsprede - hvis alle beretninger fortalte det samme - så gik løgnen over i historien og blev sandhed. "Den, der behersker fortiden, behersker fremtiden; den, der behersker nutiden, behersker fortiden," lød Partiets slagord. ... Hvad der var sandt nu, var sandt i al evighed. Det var ganske ligetil. Dertil kræves kun, at man atter og atter sejrede over sin egen hukommelse. "Virkelighedskontrol," kaldte man det eller på Nysprog

dobbelttænkning. ... Det var det mest raffinerede af det hele: bevidst at fremkalde glemsel og derpå at glemme den selvsuggestion, man lige havde foretaget.' ¹²

En af de måske mest omdiskuterede idéer indenfor teorierne omkring hukommelse og selvopfattelse bygger på en antagelse af at hovedparten af vores personlige historie er konstrueret efterfølgende. Det vil sige at nutidige implicitte teorier om vores personlighed bruges til at restrukturere og rekonstruere vores erindringer.

Alike with the individual and with the group, the past is being continually re-made, reconstructed in the interests of the present, and in both cases certain outstanding events or details may play a leading part in setting the course of reaction. ¹³

Denne analytiske position åbner mulighed for nye tolkninger af selvopfattelse hvor en implicit antagelse som "personligheden er konsistent over tid" ofte viser hen mod en selektiv hukommelse indrettet på at samle hukommelseselementer, der viser hvor ens den nutidige personlighed er i forhold til den tidligere, historiske personlighed. (Eller sagt med andre ord: vi er dem vi er lige nu fordi vi sådan set altid har villet være lige netop sådan.) Et andet element er en tydelig tendens til at andre skal opfatte os på samme måde som vi opfatter os selv, en form for selv-verifikation, der kan få afgørende betydning for hvad og hvem der indgår i vores generelle hukommelse.

¹ Nørgaard 1998, s.207.

² Ca. opgørelse, se fex. 'History of Europe' i Encyclopædia Britannica Online, http://www.eb.com:180/bol/topic?eu=108612&sctn=1#s_top

³ Hjort, 1996.

⁴ Knudsen & Savery, 1961.

⁵ Hoerning, 1996, s.18.

⁶ Hvordan skelner vi på dansk mellem den aktive og den retrospektive aktivitet "at huske"?

⁷ Se David Lowenthals forord i Forty & Küchler 1999.

⁸ Schacter 1996, p.112.

⁹ Singer & Salovey 1993, chap.6.

¹⁰ Coser 1992, s.21-22.

¹¹ I Brunse & Nielsen 1973 delagtiggøres vi i Trotskij's referat af Marx's mening om hukommelsen; om historien både på det individuelle og det samfundsmæssige plan: 'Marx har sagt, at det er umuligt at bedømme både partier og personer på, hvad de har sagt om sig selv'.

Det lyder ikke lovende for mit projekt. Her handler det jo netop om at se på det overleverede materiale fra de konkrete personer, som har oplevet visse ting, deltaget i visse processer. Det kan enten være i form af selvbiografiske fragmenter eller skriftlige, mundtlige, filmiske forsøg på at fastholde de specifikke oplevelser og processer.

Det ville have passet mig bedre hvis Marx (Trotskij) havde sagt "at det er umuligt *udelukkende*...", men den form for subtiliteter var ikke på mode i 1938.

Trotskij's bud (i 1938) på hvad der var sket (i 1921) giver derimod en "saglig" oversigt:

'De socialrevolutionære og anarkisterne, som kom ilende fra Petrograd, besmykkede opstanden med "ædle" udtalelser og falbelader. Alt dette har efterladt sig spor i form af skriftligt materiale. Ved hjælp af dette "dokumentariske" materiale (dvs. falske varebetegnelser), er det ikke vanskeligt at skabe en legende om Kronstadt..'

Trotskij understreger at den del af Den røde Hær som befandt sig i Kronstadt i 1921 for en stor procentdels vedkommende var

'fuldstændig demoraliserede elementer, som gik i udfordrende stramme bukser og mondæne frisurer. De havde gjort bedre i at lade sig hverve til aktive [mere dødelige] frontafsnit i borgerkrigen, men var blevet "sækkebærere" [småspekulanter].'

Dette eksempel er ikke blot en understregning af kildekritikkens vanskelige gang på jorden, men også en problematisk devaluering af kilderne i sig selv. En (tilstræbt) positiv synsvinkel, på indvendingerne mod "det selv-sagte, selv-skrevne" betoner at sandheden (!) skal søges i den faktiske praksis. Enhver historisk analyses omdrejningspunkt.

¹² Orwell 1961, s.32.

¹³ Se Bartlett 1967, s.309.

4: Det fysiske rums spejling i kroppen.

Den biokemiske forskning har gennem mange år haft opmærksomheden fæstnet på aminosyrenes (proteinstoffernes) adfærd i den menneskelige krop, specielt set i relation til sygdomsforløb, immunforsvarsmekanismer, depressioner og mange andre kropsrelaterede processer. Senest har denne gren af den biokemiske forskning fokuseret på aminosyrernes medvirkende effekt i erindringernes dannelse og lagring i kroppen taget under ét.¹ Måske har vi her fat i nogle relativt upåagtede byggesten i det jeg vil forsøge at indkredse: brændstoffet for erindringernes dannelse og lagring. Det er klart (pinligt klart, i det mindste for mig) at jeg ikke kan dække denne biokemiske gren af forskningen, men det forekommer lovende og opmuntrende at der også her er en stigende interesse og viden om hele kroppen som et potentielt lager for erindringer, emotioner, stedet hvorfra vore livserindringer til stadighed tages frem, justeres og genlagres.

Når jeg en sjælden gang kommer til det indre København går jeg - hvis det ikke er for stor en omvej - ned ad Skindergade. Her boede min farmor og farfar i nummer 21, og her tilbragte jeg den del af min hverdags-barndom, som ikke var skole eller familieliv med min far og mor på Christianshavn.

I nærheden af Skindergade er der en solid ophobning af klassicistiske bygninger med Vor Frue Kirke og den gamle Metropolitanskole i spidsen. Til den anden side stilmæssigt tidligere bygninger som Rundetårn og Regensen sammen med husrækkerne i Store Kannike Stræde. Alle disse bygninger står stort set uændret nu i forhold til hvordan de så ud i 1950'erne. Selvfølgelig er gadebilledet som sådan ændret, det vil sige (næsten) ingen heste, andre cykel- og bilmodeller, noget andet tøj... men alligevel.

Når jeg ser på bygningerne eller bevæger mig i (nærheden af) dem så dukker forskellige hukommelsesstumper op.

På et tidspunkt da jeg var omkring 11 år (1955) byggede jeg faldskærme med ølkapsler som mennesket i faldskærmen. Når skærmen, der for det meste var en stump dyrebar plastic, var færdig og forsynet med sin nøje afstemte kontravægt af

ølkapsler, så var det alt afgørende spørgsmål højden på "udspringet".

Hvis det var almindelig kedeligt, så smed vi faldskærmen op i luften og håbede på at den foldede sig ud før den ramte fortovet et par meter væk. Det var ikke ret spændende i længden.

Skulle der flere boller på suppen måtte vi op, jo højere jo bedre.

Et af mine favoritsteder var Universitetets trappe over for Vor Frue Kirke. Her kunne vi nå tre meter op over fortovet hvis vi klatrede op i en af de to fakler foran porten til åndens rige. Hvis vinden var god så kunne en af vore faldskærme flyve helt ned til den gamle Metropolitanskole og hen over taget på den. Så var fanden til gengæld løs - en rigtig flyvende succes var ofte ensbetydende med at vi mistede alt materiel, tabte det af syne og måtte starte forfra med nye konstruktioner.

En ganske speciel dag kunne vi se at en af vore faldskærme blev hængende i tagrenden på Metropolitanskolen. På mirakuløs vis mødte vi en velvillig vicevært, som ikke var bleg for at tage os med op på taget så vi selv kunne frigøre faldskærmen. Selve fronten af bygningen har en muropsats med inskriptionen: DISCIPLINA SOLERTI FINGITUR INGENIUM². Bag denne opsats løber der en smal gangsti rundt om hele bygningen, selvsagt uden gelænder. Vi fik vores faldskærm, og vi var helt ind til marven klar over at den tur på taget var noget "de voksne" ikke kunne tåle at høre noget om. Så dét slap de for.

4.1 Magt og habitus.

Sådanne hukommelsesfragmenter kan provokeres frem ved at gå forbi Skindergade og Frue Plads, fordi den materielle verden er organiseret, så den giver os en følelse af kontinuitet, og her konkret afspejler det akademiske felts urokkelighed og permanens. De kan også dukke op i situationer hvor kroppen udsættes for givne påvirkninger, en situation hvor højdeskrækken vågner, massage af bestemte kropsområder eller i meditative tilstande.

På et senere tidspunkt i vores liv kan genoplevelsen af givne (im)materielle kulturgenstande sætte os på sporet af tidligere hændelsesforløb og sætte vores erindring i gang med en genfindingsproces eller placere den i en aktuel ramme.

'The way in which these material forms embody categorization processes should not, however, be dismissed as idiosyncrasies or made secondary to 'habit'. Cultural considerations enable us to recognize that this reliance on an ordered material world extends to other people's houses and to other social environments which are specially designed to facilitate not only what should be remembered (...) but how this remembering should be conducted.'³

Det her er kun én af de måder hukommelsen bliver revitaliseret eller genskabt på .

Pierre Bourdieu har i forskellige sammenhænge analyseret og diskuteret disse processer indenfor rammen af ”de sociale aktøres praksis”. Hans begrebsmodel kan overordnet skitseres som:

[kapital & habitus] & felt praksis

Jeg vil ikke i denne artikel gå ind i en nærmere gennemgang og diskussion af disse begreber, men blot helt summarisk anføre at 'den sociale aktør' og 'den sociale verden' i et samspil konstituerer 'den sociale praksis'. Endvidere kan 'felt' opfattes som de positioner samt deraf givne relationer, som de deltagende agenter eller personer indtager.

Ud fra en Bourdieusk synsvinkel, så er hukommelsen i meget høj grad underlagt et fælles princip for hvordan den skal anskues og etableres, dvs. en form for 'nomos'. Dette regelrette og dog lov-løse konstruktionsprincip (lov i retlig forstand) er ét af de elementer, der konstituerer vor 'habitus', eller som Bourdieu direkte udtrykker det: '... en mental struktur, der på en vis måde er blevet indprentet i hovedet på alle socialiserede individer, og som derfor på samme tid er en individuel og kollektiv størrelse.'⁴

'Habitus' kan overordnet opfattes, som den socialt og historisk skabte to-hed krop/bevidsthed i bred forstand.

'Det betyder også, at kroppen og vanen bliver en del af praksis, som noget der skabes af praksis, og som er med til at skabe praksis. Således kan praksis, krop, vaner osv. ikke tænkes, uden at man også inkluderer emner som magt, dominans og modsætninger, som traditionelt har været centrale emner inden for socialvidenskaberne. Bourdieus forståelse af magt og dominans knytter sig altså ikke til, at magten er personificeret,

men derimod til en magtforståelse, hvor magten ligger i den måde, praksis er organiseret på. En organisering, der også omfatter vore kropslige vaner.⁵

Spørgsmålet er om den samfundsbaseerede magt er så stærk, at den gennemtvinger en kollektiv hukommelse (som element af vor habitus).

I mange tilfælde er individuelt stærkt oplevede hændelser lagret som hukommelsesfragmenter, der ved en senere mere objektiv analyse viser sig at være specifikke tilfælde af en samfundsmæssig generel tendens eller udvikling. Vi husker vores individuelle protest; vi opdager at den var rettet mod magtstrukturer, som generelt blev kritiseret af mange (måske ligefrem alle) andre personer. Vi husker vores individuelle følelser; vi overraskes over hvor mange andre personer, der også har følt denne følelse og husket den på en lignende måde. Hvad er "vores historie", "vores erindringer" set i lyset af "deres historie / erindringer"?

Er det bydende nødvendigt for "at huske" 1950'erne at jeg har dannet mig et billede af årtiets magtstrukturer og dermed deres betydning for mine erindringer? Jeg er overbevist om det, men billedet af et helt samfund, som det danske i 1950'erne er ikke let at etablere. - Socialpolitikken regulerede danskernes lyst. Industrien og landbruget skiftede plads som den vigtigste bidragsyder til BNP. En nærmest ikke-eksisterende økonomisk vækst blev afløst af et veritabelt tigerspring fremad og op i toppen af vækstraterne i Vesteuropa, og den sociale forandring producerede angst: man-ved-hvad-man-har-princippet gjaldt.

4.2 Det individuelt kollektive.

Når jeg genser film med Kjeld Petersen, så dukker der altid en parallelsekvens op, hvor min farmor råber ud af vinduet 'om man så ku' få lidt nattero'. Som regel var manden hun råbte til selv samme Kjeld Petersen, der i perioder kom tit i Restaurant Knudepunktet på hjørnet af Skindergade og Lille Kannike Stræde (og i kortere perioder på fortovet udenfor). 'Bare fordi han er en kendt skuespiller, så kan han vel godt opføre sig så almindelige mennesker kan sove om natten', som hun veltilfreds forurettet understregede efter en af de længere ord-dueller. Jeg forestiller mig at hun ikke gik af med sejren ret tit, men jeg var

meget imponeret over at hun ikke gik af vejen for at tage offentlig og højlydt til orde når hun var utilfreds med noget. Hun påkaldte sig opmærksomhed.

Når min krop ligger træt og godt afslappet i et køligt værelse, så dukker to andre soveværelser op i min erindring - min mormors og min farmors.

Min farmor og farfar boede som sagt i Skindergade i en 7-værelses lejlighed, hvor min farfar på et vist tidspunkt (hvorfor ved jeg stadig ikke) blev eksileret til den ene ende af lejligheden og dermed ud af min farmors soveværelse. Når jeg overnattede hos dem så sov jeg ved siden af min farmor i min farfars seng. (Han gjorde så vidt jeg kan huske ikke noget forsøg på at hævne sig på mig.)

Sengen stod op mod væggen i et 5-kantet rum med hjørnevindue, sammen med en kommode, et klædeskab og et toiletbord med et servantesæt på. Fra sengen havde jeg god udsigt til gadelygten lige udenfor. Om vinteren kunne jeg følge de oplyste snefnug der hvirvlede forbi, og når de natlige biler kørte gennem gaden kunne jeg ligge og følge billygternes spor på loftet. Ligesom min mormor havde min farmor sit hår sat op om dagen og slog det ud til natten. Hun blev en hel anden person som jeg alligevel var tryk ved.

Min mormor og morfar boede på landet, 15 kilometer syd for Rudkøbing på Langeland.

Her var der ingen ledig plads i soveværelset, men deres lille gæsteværelse var befolket af de koldeste, tungeste og mest massive dyner jeg nogensinde har mødt. Jeg var ikke specielt begejstret for de dyner, men havde de én gang fået tag i mig, så lå jeg der bare, fladet helt ud og blev varmere og varmere, mere og mere døsigt.

Dette er symbolske erindringer, måske sammenstykket hen over flere år af små fragmentariske, kropsligt bundne erindringer, der tilsammen danner en fornemmelse af en fortælling, der udtrykker at sådan var der "altid" hos mine bedsteforældre, sådan gjorde de når de skulle i seng &c. &c.⁶

Disse erindringer, som udgør nogle af elementerne i min livshistorie, er samtidigt elementer i den kollektive historie. Sælsomt nok er min erindring om 1950'erne også alle andre danskeres, og nøglen til disse erindringer er vores respektive kroppe. Alt efter behag kan man opfatte bevidstheden,

centralnervesystemet eller sjælen som låsen. Alle disse strukturer er forankret i kroppen (inkarnationen).

Det er klart at alle 1950'ernes danskere ikke har de samme erfaringer, men de typiske, hyppigst forekomne erindringslementer er forbløffende ensartede.

¹ Som en sidebemærkning : 'Based on the drama and rapidity of some therapeutic transformations, I believe that repressed emotions are stored in the body - the unconscious mind – via the release of neuropeptide ligands, and that memories are held in their receptors.' Se Pert 1999, s.147.

² "... står der i Bronzebogstaver over Skolens klassiske Facade. Det betyder saadan noget som, at Øretæver er godt for den aandelige Udvikling." . Sådan lyder Hans Scherfigs satiriske bud på den dybere mening med sentensen i hans bog 'Det forsømte Foraar' fra 1949.

³ Se fex. Radley 1990, s.46-47.

⁴ Bourdieu 1997, s137.

⁵ Nielsen 1999, s.55-56.

⁶ Denne mekanisme kan også samle erindringsfragmenter op andre steder fra - litteratur, film, politiske situationer, musik mm.

5: Hukommelsens krumtap.

Når jeg ser lidt nærmere på dybdepsykologiens (Freud, Adler og Jung) behandling af de menneskelige emotioner, så springer både ligheder og forskelle i øjenene.

Freud omtaler i forbindelse med essentielle barndomserindringer forskellige emotioner og hændelser, der i særlig grad dominerer forskningsresultaterne. På det emotionelle nivo er det: frygt, skam og fysisk smerte. Hændelser der i særlig grad optræder er: sygdom, dødsfald, brande og fødsler (af mindre søskende).¹ Mange af Freuds og Adlers analyser afdækker to andre emotionelle omdrejningspunkter for erindringer: sult (i alle dens direkte og afledte betydninger) og lyst (herunder alle dens direkte og afledt platoniske former, som fex. kærlighed).

Jung ville måske (hvad han jo aldrig ville, fordi han ikke lagde sig fast på nogen entydig forklaringsmodel) have nævnt sorg, skam/had, forladthedsfølelse/tomhed som de tre top-emotioner.²

Hvis jeg vender mig bort fra dybdepsykologien og ser på en anden og orientalsk tolkningsramme, så er læren om chakras, eller kroppens "vitale kraftcentre" en åbenbar mulighed for at analysere emotionernes udvikling og betydning for vores selvopfattelse og erindringer.

Hovedprincippet i den bevidsthedsopfattelse, der arbejder med chakras er, at betydningen af alle oplevelser har to poler med en relation mellem disse. Hukommelsen skabes når vi frembringer vore egne mentale eller emotionelle billeder; hukommelsen er så at sige etableret via vores sammenligning af elementer i den kontinuerlige strøm af erindringsbilleder vi til stadighed producerer.

Traditionelt er der knyttet forskellige sansemæssige og energetiske kvaliteter til de basale chakras.

	Sans:	Energi:
Hjerte chakra:	føle/berøring	bevægelse (hen mod)
Solar chakra:	syn	ekspansion
Hara chakra:	smag	kontraktion
Rod chakra:	lugt	fasthed

De emotionelle kvaliteter i de fire basale chakras (startende i rod chakra) betegnes som succes, ro, kærlighed og glæde. Det er imidlertid de "rene" former, hvortil der svarer forskellige forvridninger med polære kvaliteter...

Chakra:	Emotion:	Forvridning (polær):
Hjerte:	glæde	depression - destruktiv afhængighed
Solar:	kærlighed	angst - falsk styrke
Hara:	ro	resignation - vrede
Rod:	succes	afmagt - egoistisk ambition

Succes virker måske som et lidt tåget eller flosset begreb, men skal forstås som den måde vi inkarnerer os på hver dag og finder styrke til at træffe valg (og møde det ukendte), kort sagt den måde hvorpå vi finder mening med livet.

Set lidt på langs af disse udvalgte tolkninger, danner der sig et billede af tre centrale emotioner med hver sin polære mulighed eller skyggeside om man vil:

magtbegær	meningen med livet,
livs-angst	kærlighed,
sorg	glæde

I det følgende vil det være relevant at se på de centrale, generelle emotioner, der begunstiger vores erindingsprocesser. Jeg har valgt tre – sorgen over livets forgængelighed, seksuel lyst og magtbegær under de lidt mere populære overskrifter døden, seksualiteten og pengene.

Det virker måske lidt sippet, men det er vigtigt at afklare om mine tre emotioner kan siges at være "top-of-the-pops" set i relation til dannelsen af hukommelsesmønstre eller om de dukker op i forklaringsprocessen fordi de mestendels er konventionelt set vigtige emotioner.

Det er klart at mine tre kategorier er vel "populære", men de optræder i så tilpas mange tolkningssystemer som basale emotioner at de vil være tilstrækkelige i forsøget på at fastslå erindringens uomgængelige binding til emotionerne.

Dette skal ikke ses som en tilbagetrækning til 'det individuelle', som er så centralt for den moderne menneskeopfattelse. Det er snarere

en betoning af at den ydre verden, det sociale felt, opleves gennem et individuelt filter, som kan udvikles, transformeres gennem meditation eller en anden form for psykodynamisk aktivitet. Det er tydeligt at betoningen af tyngdepunkterne på den emotionelle skala kan varieres og forfines, men at nogle af de centrale hukommelses-markører er i spil her, står næppe til diskussion.

I flere af de næste tre afsnits ekskursor vil jeg træde lidt i baggrunden og lade dem tale deres eget sprog. De skal opfattes dels som en samling tekster der vækker gamle og kendte emotioner (eller et ekko af erindrede emotioner), og dels som en samling tekster, der specifikt relaterer sig til 1950'erne både på et individuelt og et samfundsmæssigt plan. Om man vil, kan de tre afsnit opfattes som en tekstuel erindringskasse. De skal også læses som eksperimentelle forsøg på at vise basisemotionerne "i funktion" både som konkrete tidsbundne erindringsformidlere og som potentielle indgange til læserens egne erindringer og livshistorie.³

5.1: Døden: Sorg Glæde

1950'erne er et godt årti, hvis man - lidt på afstand - vil iagttage døden.

1950'erne bød på alle efterkrigsperiodernes klassiske moralske, politiske og økonomiske tømmermænd. Det overordnede spørgsmål var: hvordan kunne dette (krigen, umenneskeligheden, fornedrelsen, forbrydelserne) ske, og ville det kunne ske igen? Perioden havde nok af eksempler på at det nemt kunne ske igen; for så vidt var det slet ikke holdt op.⁴ Den samfundsmæssige debat var præget af demokratiseringsforsøg og en politisk udbalancering af den kommunistiske dominans i midt- og østeuropa, som op gennem perioden antog mere og mere dæmoniske dimensioner. Denne dæmonisering havde angsten for den totale død som sit grundlag, og kulminerede på sin vis i 1962 med Sovjetunionens mislykkede forsøg på at placere atombevæbnede raketter i Cuba.

I de følgende tre underafsnit berøres tre aspekter af polariteten sorg glæde, som alle betoner det daglige, det sædvanlige i døden samtidig med at den unikke, individuelle oplevelse, friheden i den enkeltes liv står som en grundtone; der er altid et valg. Det er åbenbart at jeg kunne have valgt andre aspekter og andre

fokuspunkter i eksemplerne. Spørgsmålet om betydningen af Ungarns opstand kunne fex. med fordel være sat i relief af det storpolitiske magtspil under den tidsmæssigt sammenfaldende Suez-krig. Her er det centrale ikke en dækkende makro-sociologisk beskrivelse men individuelle elementer med et potentiale for udbygning af en generel analyse. Nogenlunde samme model benyttes i gennemgangen af de to følgende polariteter.

5.1.1: Døden som sædvanlig begivenhed: Begravelsen. Personlig ekskurs.

Sov og drøm, du Engel blid,
Tidsnok vil det ende,
Du vil se vor onde Tid
Og dens Galde kiende!
Verden er en Sorgens Ø,
Bedst Du aander, skal Du døe,
Og i Graven bygge!⁵

De kom tidligt.

Apostlene var der allerede, overnaturlige og ubevægelige. Han kendte dem godt, fordi de af og til ville lege med ham; men ikke i dag.

I dag var der en, som skulle begraves, en som hans bedstemor kendte. Hun havde taget sit sorte tøj på og sin store sorte hat med det tynde sorte slør. Før de gik havde han fået lov til at røre ved det; fornemmelsen i hånden var helt intens og ekkoede under fodsålerne. Hun havde sat sit hår op, og måtte hele tiden stikke nogle af de sortgrå spidser på plads under hatten.

Sædvanligvis kom han alene, efter skole. Han plejede at gå forsigtigt omkring nede ved indgangen, snakke lidt med manden som holdt øje med salmebøgerne, eller gå langsomt forbi apostlene, og sige deres navne højt for sig selv (Simon ... Judas ... Andreas ... Jakob ... Johannes ... Peter ... Paulus ... Mattæus ... Filip ... Jakob ... Thomas ... Bartolomæus ...) Enkelte gange havde han også bedt Gud om et eller andet han ønskede sig. Han stod aller øverst oppe i midten, og havde nok for travlt til at tage sig af alle menneskers ønsker.

I dag skulle de sidde ned og der stod en kæmpe stor hvid kiste midt i gangen.

Han var vant til at gå til begravelser sammen med hende i de forskellige kirker i nærheden, engang havde de endda kørt med sporvogn i lang tid. Det var linie 5. Hun talte altid med en masse andre gamle damer; der var altid mange damer. Af og til roste de ham fordi han sad så stille.

Hun var synsk. Han vidst ikke rigtig hvad det gik ud på men af og til blev han lidt urolig, når han var sammen med hende. Hans far havde fortalt at hun havde ”set” at hans storebror var blevet skudt flere uger før det var sket, og politiet om aftenen havde ringet på for at aflevere hans blodige tøj og taske til hende.

Det var underligt og uhyggeligt... hvordan kunne hun se det ske på forhånd; uden at kunne forhindre det? Han forstod det ikke, men han ville gerne have mødt sin onkel. Han var gravør og tegnede frimærker. Han var gået en tur i Botanisk Have sammen med sin kone og deres dreng og så var han blevet skudt. Selv om der var krig dengang, var det uretfærdigt... han kunne have gemt sig, men det var sket for hurtigt. Når han legede med Allan og Jørgen på Volden så prøvede han altid på ikke at blive skudt. Det var ret nemt bare han gemte sig godt og først angreb når de andre havde opgivet at finde ham.

Præsten begyndte at tale om manden der lå i kisten; måske kunne de nå en tur i DSB Kino bagefter. Han glædede sig til ugerevnen...

5.1.2 Velfærdsstat og personlighed: Forpligtelsen til at leve et frit og ansvarligt liv.

Litterær ekskurs, hvor Villy Sørensen diskuterer det enkelte menneskes ansvar over for sit eget liv og (velfærds)staten.

... ..

Før man anklager velfærdsstaten for sine medmenneskers åndelige død, bør man søge at skelne mellem velfærdsstatens idé og dens praktiske udformning i samfundet. Den største svaghed ved dens praktiske udformning er vist nok at den udformes så praktisk at det bliver for meget af det gode og derfor upraktisk, men slige praktiske besværligheder er ikke hovedsagen. Og selv om man må passere igennem lovlig mange kontorer og instanser før man får lov til at skue velfærdsstatens store idé, så er målet så ophøjet at man

må være forberedt på en lang og stejl vandring, og vandringen kan såmænd være fornøjelig nok. Til vejs ende kommer man næppe uden humoristisk sans, intetsteds er humor i så høj grad på sin plads som i velfærdsstaten, i hvert fald som den foreløbig tager sig ud - og det bør man ikke bebrejde den.

Og velfærdsstatens idé er - ikke at man, efterhånden som man får den alder der kræves som eneste krav, bør have ret til undervisning og bolig, arbejde og arbejdsløshedsunderstøttelse og folkepension, for det følger altsammen af ideen - men at alle bør kunne føle sig sikre som samfundsmedlemmer, hvilket ikke vil sige at de også bør kunne føle sig sikre som mennesker, for det bør de ikke. Den stiltiende forudsætning for hele velfærdssystemet er at det kun er et middel, ikke et mål; social sikkerhed kan aldrig være et mål i sig selv, kun en baggrund for den enkeltes personlige eksistens. Men af dovenskab og dermed følgende skræk for at komme til vejs ende, har vi alle en trist tilbøjelighed til at gøre midlet til mål: penge opfattes ikke altid som et praktisk omsætningsmiddel, men tit som et mål i sig selv, og den sociale velfærd bliver for mange en fristelse til *kun* at søge sikkerhed; vor medfødte evne til at se bort fra vanskelighederne, som yderligere styrkes når der er mange vanskeligheder at se bort fra, kan føre os til at se bort - abstrahere - fra de farlige områder som samfundets sikkerhedssystemer ikke dækker og lukke os inde i en indeklemmt verden af beskyttende abstraktioner. Velfærdsstatens store fortjeneste er at den, ved at søge kollektivt at fjerne de sociale traumer for menneskene, giver dem lejlighed til at udvikle deres individuelle personlighed med dens særlige evner. Velfærdsstatens store fare, ikke uden videre dens "skyld", er at mennesker i den lader sig friste til at suspendere deres egen besværlige personlighed, netop fordi det i velfærdsstaten, muligvis i modsætning til alle andre former for samfund, er muligt at klare sig ganske godt helt uden personlighed, man kan jo altid gøre nytte og få sin løn som fagmand og funktionær.

Et samfund vil til enhver tid give de implicerede mennesker rig anledning til protest (mere tvivlsomt er det om staten giver dem lejlighed til at lade protesten komme til orde), et samfund er jo dog en menneskelig og derfor på mange punkter en tåbelig indretning. Og ethvert fremadstræbende menneske må naturligvis opponere mod de stivnede anskuelser der i egenskab af samfundskonventioner ofte fremtræder med en vis, autoriseret statsstøtte. Men denne konflikt er uundgåelig, hvorledes samfundet end indrettes - og den, som angriber velfærdsstaten fordi den griber

regulerende (og ofte forstyrrende) ind i skikkelige menneskers liv, rammer ikke velfærdsstaten, men kun - staten.

... ..

Det ligger dybt i os - måske fordi vi dybest set er primitive og krigeriske væsner - at opfatte personligheden som den kæmpende personlighed. Velfærdsstatens angribere hylder denne opfattelse og lever også op til den - ved at angribe velfærdsstaten, af angst for at miste deres personlighed. Thi hvad er mennesket hvis det ikke har noget at kæmpe for? - a beast?

... ..

Træder staten nu til, i sin egenskab af velfærdsstat, for på sin fummelfingrede facon at fjerne de sten han ellers kunne være faldt over på vejen til sig selv, kan det ske at han vender ryggen til sig selv og front mod velfærdsstaten og kaster stenene på den - af angst for sin egen personlighed som kræver mere end den upersonlige sikkerhed som selv et velmenende samfund kan byde. Den som ikke udvikler hele sin personlighed får sin egen personlighed imod sig, han kan kun besejre den ved at skubbe den fra sig. Men alt det mennesker skubber fra sig rotter sig sammen og bliver til den upersonlige masse, og enkeltmennesker har svært ved at få bugt med massen, selv om de slutter sig sammen. Der kan ikke komme meget ondt fra en enkeltperson hvis han ikke får den upersonlige masse til hjælp, den kan der komme en masse ondt fra. Og den krigeriske masse pacificeres kun hvis den enkeltes eksistens sikres.

... ..

Et andet eksempel er ellers en kongesøn. Hans liv er af stor betydning for samfundet, hvis det er et kongerige, hvad velfærdsstater ofte er, derfor omgives det af alle mulige sikkerhedsforanstaltninger. I de gamle eventyr fortælles der da også om "kongesønnen der ikke kendte angst", - men så sagde hans far kongen: "Gid du engang rigtig kunne finde din angst - før bliver der ikke et menneske af dig." Og kongesønnen drog fra det kongedømme der på forhånd var sikret ham, for han skulle arve riget, ud i den usikre vide verden - for at lære sin angst at kende, og det gjorde han til sidst. Ikke da han frelste prinsessen fra den ildsprudende drage, for det var en helt udvendig fare - og dog må det fremhæves at en ildsprudende drage kan være lige så farlig for en enkelt kongesøn som en ildsprudende bombe for os der jo er så mange om den. Men da kongesønnen skulle til at forloves med prinsessen, hvilket vil sige at der omsider var kommet lidt personlig følelse op i ham, fór han ved nattetid skrigende op af søvne og sagde til prinsessen, efter at have fattet sig en stund: "Nu han jeg

endelig fundet min angst. Jeg drømte at dragen var her og ville sluge dig uden at jeg kunne hjælpe dig, og så blev jeg så angst for at jeg skulle miste dig. Nu tør jeg sige at jeg ved hvad det er at være angst."

Mange af os moderne mennesker hvis velfærd er sikret i kongeriget har måske svært ved at gøre den samme opdagelse. Fordi vi så gerne vil have det rart griber vi med glæde populærpsykologien som et påskud til at opfatte al angst som sygelig, som neurotisk, mens angsten udmærket kan være et vidnesbyrd om at man har et sundt forhold til virkeligheden. Thi hvis virkeligheden er faretruende, er det sande forhold til virkeligheden naturligvis et angstforhold. Velfærd behøver ikke at være livets mening fordi det er det højeste staten kan præstere.

Dragen forlangte hver dag et menneske til føde for at lade være at æde menneskene. Det er udlagt: for at føle sig sikre må menneskene suspendere deres urolige personlighed, men det upersonliges store drage ernærer sig af suspenderede personligheder, dens kraft er alt det der er sat ud af kraft. Kongesønnen var en suspenderet personlighed som måtte kæmpe med dragen for at vinde sig selv - og medmennesket i form af en prinsesse. Og dragen kan ikke een gang for alle fældes i det ydre, den lever videre i det indre, - og der kan angsten meget vel være på sin plads.

Lurer dragen på menneskene i velfærdsstaten, er der andre stater som den allerede behersker. I sin rette form er velfærdsstaten et værn mod dragen - for den frie personlighed.⁶

5.1.3: Budapest.

Politisk ekskurs, hvor Aksel Larsen, den særlige FN-undersøgelseskommision og Morten Thing forsøger at præcisere deres respektive opfattelser af begivenhedernes konsekvenser.

I:

Samme dag (søndag den 4. november) bragte "Land og Folk" nogle udtalelser af formanden for Danmarks kommunistiske parti, folketingsmand Aksel Larsen. Han var ikke ret godt orienteret og opfattede i hvert fald sovjethærens operationer forkert:

"Så vidt jeg er orienteret, blev demonstrationerne og de væbnede uroligheder i Budapest iværksat af studenter,

intellektuelle og småborgerlige elementer, mens arbejderne fra de store fabrikker hverken deltog for eller imod."

Om sovjettroppernes indgreb sagde Aksel Larsen:

"Så vidt jeg har kunnet skaffe mig orientering, var der ret beskedne sovjet-troppestyrker, hovedsagelig fra panservåbnet, i Ungarn i henhold til en overenskomst med den ungarske regering. Hverken sovjet-regeringen eller disse tropper ville have taget noget initiativ til at blande sig i stridighederne, men da regeringen indtrængende anmodede sovjet-regeringen om hjælp til at skaffe ro og orden, mente denne ikke at kunne afslå anmodningen. Derfor rykkede pansertropperne ind i Budapest."

"Land og Folk"s medarbejder spurgte derefter Aksel Larsen: "Nu hævdes det, at flere sovjettropper rykker ind i Ungarn?" Aksel Larsen svarede:

"Det er min opfattelse, at i dette omfang dette måtte ske, er det for at sikre, at de ret små sovjetstyrker samt sovjetiske statsborgere kan forlade landet uden at blive forulempet og uden krigerske sammenstød med angrebslystne elementer i Ungarns såkaldte frihedsbevægelse."

Folkeopstanden i Ungarn er ikke glemt. Det er tværtimod en voksende erkendelse, at det ungarske folks kamp for friheden er vor generations mest afgørende historiske begivenhed. De blodige, tilsyneladende håbløse kampe efterfulgt af fornyet undertrykkelse, tortur, henrettelser, er først og fremmest et symptom på det kommunistiske systems fundamentale svaghed. Terror er kommunismens eneste udvej i bekæmpelsen af en modstandsbevægelse, der vokser i styrke, erfaring og slagkraft. Den stigende revolutionære bølge er sandsynligvis menneskehedens chance for at undgå to frygtelige farer:

- 1) Demokratiernes gradvise kapitulation og kommunistisk herredømme med ungarske tilstande over hele jorden, eller:
- 2) En tredje verdenskrig.

Denne vurdering af den ungarske folkeopstand vinder frem på begge sider af jerntæppet, skønt kommunisterne nu har haft et år til at opfinde marxistisk-leninistiske forklaringer, der kunne tænkes at udviske menneskers erindring og forståelse af realiteterne bag begivenhederne i oktober-november 1956.⁷

II:

Den ungarske regerings talsmænd har aldrig påstået, at alt stod vel til i Ungarn før den 23.oktober. Tværtimod har officielle kilder gentagne gange erklæret, at en alvorlig situation havde fået lov til at opstå, og at det ungarske folk havde mange grunde til at føle sig krænket.

Den (ungarske regerings redegørelse for oktober-begivenhederne) veg ikke tilbage for at beskrive Matyas Rakosi's politik som "forbryderisk" og erklærede, at den havde vakt "dyb harme og en bred folkebevægelse" til live.

... ..

Det er til overmål klart, at et af målene for den ungarske rejsning var at stabilisere et venskabeligt forhold til Sovjetunionen. Ligeså sikkert er det, at kun 17 pct. af pladserne i parlamentet blev vundet ved det sidste frie valg i 1945 af det parti, som ønskede at føre sin beundring for Sovjet-metoderne så vidt som til at omplante dem til ungarsk jord.

"Vi krævede frihed, ikke materielle goder", sagde en 18-årig studine til kommissionen. "Selv om vi skulle mangle brød og andre livsfornødenheder, ville vi have frihed. Især vi unge var ufri, fordi vi var vokset op mellem løgne. Vi skulle altid lyve. Vi havde ingen sunde ideer, fordi alt var kvalt i os. Vi ville have tankefrihed..."

... ..

På samme måde fandt de mængder, der samlede sig i Budapest den 23.oktober, hinanden uden større forberedelse. Der kan ingen tvivl være om, at begivenhederne i Polen, hvorom efterretningerne nåede Budapest den 19.oktober eller lige derefter, i høj grad var med til at afgøre tidspunktet for den ungarske opstand. Et af målene med studentermøderne var at proklamere solidaritet med Polen, og den solidariske følelse overfor Polens krav hjalp til at udkrystallisere ungarernes egne.

Det ungarske folks behov for frihed manifesterede sig med usædvanlig glødende iver under den korte revolution i oktober og november. Vidner bemærkede studenternes glæde om eftermiddagen den 23.oktober, da de utvivlsomt for første gang i deres liv kunne gå i procession, uden at demonstrationen var tvungen, og uden at slagord blev dem påtvunget. Glade råb proklamerede deres 16 punkts-program, som krævede valg ved hemmelig afstemning, anerkendelse af strejkeretten og fuldstændig menings-, udtryks-, presse- og radiofrihed. De følgende dage

spredte denne længe undertrykte trang til at kaste restriktionerne bort sig til alle dele af samfundet.

... ..

Klokken 14 [1.november] ringede Nagy [den populære nuværende (og tidligere kommunistiske) ministerpræsident] til [Sovjet]ambassadøren og underrettede ham om, at nye Sovjet-tropper havde overskredet grænsen inden for de sidste tre timer. Af denne grund og med øjeblikkelig virkning trak Ungarn sig ud af Warszawapagten. Kl. 16 godkendte ministerrådet, hvori Kadar [medlem af såvel centralkomite som politbureau] var til stede, enstemmigt denne handling og vedtog ved samme møde en neutralitets-erklæring for Ungarn.

... ..

Kampene, som fandt sted i Ungarn, havde ingen lighedspunkter med en borgerkrig, hvor én del af befolkningen står væbnet over for en anden del. De militære operationer var i alt væsentligt dette: en velforsynet, fremmed hær knuste med overvældende magt en national bevægelse og fjernede den regering, som effektivt udtrykte bevægelsens hensigter og mål.⁸

III:

Der er to episoder som jeg tydeligt husker.

Den ene foregår i skolegården. I oktober 1956 blev alle børn i skolen kaldt ud i skolegården. Jeg gik på en kommuneskole hvor der var 800 børn. Skolen blev ledet af en meget kendt socialdemokratisk skoleinspektør. Jeg kan ikke huske om flaget var på halv, men det var lidt i stilen, og så var der to minutters stilhed. Gik jeg ind for det her? Mine forældre var selvfølgelig modstandere af invasionen, så meget vidste jeg, men jeg opfattede det her som klart vendt mod hele min kultur. Det var en del af min kultur at man skulle være modig og kunne sige fra. Men at træde ud af det, det kunne jeg slet ikke bære.

Den her situation krystalliserer en bestemt del af min hukommelse omkring Ungarn, som er en loyalitetsforvirring. Det gælder ikke kun den her periode men i det hele taget perioden fra 1956 og de næste år frem. I min barndomsbevidsthed indtager Sovjet en meget, meget positiv rolle op til 56. Jeg tror heller ikke at der har været egentlige kritiske røster i forhold til Sovjetunionen i mit hjem før det sovjetiske kommunistpartis 20. kongres i foråret 56.

Khrusjtjov's hemmelige tale om Stalin kom som et chok for mine forældre, men det at Khrusjtjov holdt talen gjorde at jeg kom til at opfatte ham som et almindeligt menneske, en mand af folket. Hans

tale varslede det tøbrud man talte så meget om i disse år og på den måde tjente den til at cementere mit billede af Sovjetunionen. Jeg var ikke i tvivl om at min mor og far var modstandere af invasionen i Ungarn, men jeg følte mig meget i tvivl om hvordan jeg skulle forstå det.

Min far og mor tilhørte allerede fra begyndelsen af 1956 oppositionen i kommunistpartiet (omkring tidsskriftet Dialog). De håbede vel helt frem til 1958 hvor de meldte sig ud, at der kunne ske en reform i partiet. Efter en lang og smertefuld proces som førte til deres udmeldelse, stort set samtidigt med Aksel Larsens eksklusion, afskrev de kommunismen som slet og ret et fejlgreb fra deres side - 'Du skal forestille dig at man vågner op en morgen og det går op for en, at det man har været villig til at ofre sit liv for, det var ikke bare forkert, det var en løgn' sagde min far meget senere.

Den anden situation som jeg er sikker på at jeg kan huske fra dengang, det er at Svend Pedersen havde jo den her serie af tv-programmer, der hed 'Underholdning for millioner'⁹. Vi havde ikke fjernsyn og min far og mor var klare modstandere af at vi skulle se udsendelserne, primært fordi de synes at det var en usmagelig måde at slå plat af situationen i Ungarn på. En af de ting jeg kan huske meget tydeligt det er at min mor og far var meget utilfredse med at fjernsynet faktisk tillod at firmaer brugte det til reklame. Der er den her berømte situation hvor Tom's fabrikker afleverer en hel guldbarre og alle viste jo at Tom's producerede [chokolade]guldbarre. Min søster og jeg var helt vilde med udsendelserne, så for at være upbeat måtte vi jo se dem. Vi snød os til at se dem hos kammerater, som ikke vidste hvor vi kom fra. Det var en del af den kommunistiske kultur at vi skjulte det for alle andre, der ikke var en del af kulturen.¹⁰

5.2: Seksualiteten: Livsangst Kærlighed

Den moderne samfundsvidenskab, den moderne sociologi holdt sit indtog i Danmark sammen med sejrherrene fra 2. verdenskrig. I perioden fra 1900 til 1940 var der udviklet en stærk europæisk funderet sexologisk forskningstradition med basis i Tyskland, hvor blandt mange andre Magnus Hirschfeld, R. v. Krafft-Ebing og L. Loewenfeld bidrog.

Denne kontinentale tradition blev fejlet ud af en angelsaksisk tradition, hvor spørgeskema- og interviewundersøgelser havde en

fremtrædende position.¹¹ En af de store amerikanske sexologiske undersøgelser var Kinsey-Rapporten¹², som viste sig at være normdannende for megen dansk sexologisk forskning.

Hvordan var seksualitetens (eller på et dybere plan polariteten livsangst – kærlighed) rolle i 1950'erne, efter krigens ”forfaldne sæder”? En ting er sikkert; der var en stor bevægelse i det offentlige rum hen mod en frigørelse af seksualiteten samtidig med at den videnskabelige kortlægning langsomt afdækkede undertrykkelsen, angsten og uvidenheden på området. Den livsangst, som havde stået centralt i mange danskeres bevidsthed i 1940'erne gav nu grobund for at en mere åben seksualitet, en mere balanceret polaritet kunne opstå.

5.2.1: Lyst og længsel.

Litterær ekskurs, hvor Agnar Mykle på en gang konkretisere den ulmende seksuelle frigørelse og den religiøst og samfundsmæssigt inducerede skamfølelse.

Wilhelmine skulle komme fredag aften.

Allerede om torsdagen begyndte han at se syner. Torsdag aften blev han nødt til at gå i biografen. På begge sider af lærebogen Betriebswirtschaftslehre ville han alligevel blot se sengen med to nøgne kroppe i, Wilhelmine helt nøgen, han vidste hvordan hendes silkehud ville være. Syv dobbelt hidsende virkede hendes billede på ham, fordi hun skjulte sin stærke sexualitet under det barske ansigt og de ludende skuldre; hun gemte sit bryst, som om hun var bange for det, det havde hun antagelig grund til; han glemte hende, mens han sad i biografen og så "Englands sønner" med Gary Cooper, huskede hende igen, så snart lyset i biografen blev tændt. Så vidste han ikke bedre end at trave rundt i de natstille gader, til han blev mør af træthed. En hjælp ville det have været, hvis han kunne være gået hjem på værelset og have spillet violin, men Daniel havde ingen sans for at ligge i sin seng og lytte til Asks spil, selv om han spillede med sordin. Det forstod Ask; en ting er det at høre Mischa Elman til en koncert; en ganske anden er det at høre en halvgod violinspiller gnide etuder og sonater solo, i et lukket rum, kun to meter fra ens egne trommehinder.

Om fredagen vidste han ikke, hvad han skulle stille op med sig selv. Om formiddagen sad han og stak sig i håndfladen med en lommekniv, det var en manøvre han brugte til at aflede tankerne. På restauranten hvor en del af studenterne spiste til middag, var han

ved at kaste op over lutefisken, skønt lutefisk var noget af det bedste, han vidste. Eftermiddagen blev lang som den mørke middelalder. Selv om Daniel var i værelset, måtte Ask hen og fylde vand i fadet på servanten og afkøle sit brændende, hamrende køn; Daniel spurgte forbavset: - Er hun så god? Ask lagde kolde omslag på og stønnede: - Å, herregud! Og bagefter gik han en lang tur i byen, turde ikke lukke øjnene, for så mærkede han igen hendes bryst under mousselskjolen, turde ikke lukke øjnene, for alt blev et billede på det, der forestod: et lille, høstligt mandeblad faldt fra et træ og bedækkede et kvindeblad, der lå på fortovet, en mandesky på himlen gled ind i en kvindesky, svulmende, spaltede udvækster på lønnenes efterårsvåde stammer blev det mest obksøne syn, han havde set, en mand på gaden stak en cigar i munden, en kvinde kom ud af butikken og låsede efter sig, nøglen blev stukket ind i låsen, han traskede rundt i gaderne med sammenbidte kæber og med hænderne knyttet nede i frakkelommerne.

... ..

Hun satte sig straks på en af stolene ved bordet. Han tænkte, hvorfor tager hun ikke overtræksstøvlerne af? Han så på hendes kjole, den var ikke særlig klædelig. Lægger hun ligefrem an på at klæde sig uden fantasi, tænkte han, er der en mekanisme i hendes sjæl, der gør, at hun skjuler eller måske foragter sin kvindelighed? For som datter af en disponent med egen villa må hun da vel have råd til at gøre sig kvindeligt smuk? Eller er hun skuffet, bitter, har livet derude i det afsondrede industrisamfund skudt mange af hendes længsler i sæk, giver hun nu længslen en kold skulder for en sikkerheds skyld? Pludselig kunne han se på hende - hun sad i lyskredsen fra loftslampen over bordet - at hun ikke var ung. Femogtyve? Så er kvinder som oftest gift. Han gjorde en synkebevægelse, han ville ikke føre hende til altret, vidste hun det? - Vil du ikke have de støvler af? sagde han. - Jo, sagde hun langsomt, næsten ligegyldigt; hun rejste sig og gik hen til døren, støttede sig med den ene hånd mod væggen, mens hun krængede støvlerne af. Da hun rejste sig op igen og begyndte at gå tilbage til bordet, opdage han en tyngde i hendes krop, han vidste, hvordan hun havde det, og hvorfor hun var så mut. Han mødte hende på halvvejen, og hun var tung af mørk skam og mørk brynde, han løftede hendes ansigt op mod sit, hun havde en blålig hævelse på den ene side af underlæben, hendes stemme var mørk og lidt hæs, da hun smilede: - Bogholderen spurgte, om det var et hvepsestik! Han står med hendes sorthårede hoved mellem sine hænder og ser ned i hendes gode, uskønne ansigt, han ser på hendes

mund, der bærer mindet om hans bid, han dirrer og kysser hende på øjnene.

Og så bliver det så helt anderledes, end han havde set det for sig i sine overophedede syner. De satte sig på hans seng lidt efter, de sad hånd i hånd, så kom hun med sin hånd og skød den op under manchetten på hans skjorte, han mærkede den lille, varme hånd glide op over sin nøgne underarm, helt op til albuen, det var, som om hun ville være hos ham, krybe ind i ham, det gjorde ham mere øm end brunstig, han klappede hende på hovedet og strøg hende forsigtigt. Et stykke tid efter klædte de sig af, roligt, uden et ord, blot nu og da med et sky blik på hinanden, hun var nøgen og krøb hastigt ind under dynen, han var nøgen, og der var køligt i værelset, og han fulgte hurtigt efter. Kun et øjeblik senere var han på vej ud af sengen igen, på vej hen til kommoden for at hente nødvendige ting. Men der var et strejf af kølig ro, bange ro over dem, da de søgte mod hinanden under dynen. Han lå på ryggen og holdt hende ind til sig, lå med armen under hendes nakke. Et hastigt sekund tænkte han: vi kan jo lade være. Han smilede i al hemmelighed lidt blegt og forundret ad sig selv, han kunne mærke, at hans køn var slapt; i to dage havde han spadseret omkring som et glødende kanonrør. Der var stadig lidt koldt under dynen, han vender sig imod hende og gnider hende, masserer hende, får hendes hud til at gløde, silke huden, og hun kryber ind til ham under dynen, han ser hendes ansigt og pludselig kysser han hende, sultent, hun holder om hans hoved og trækker hans tunge ind i sin mund og kærner den, han famler svimmel efter en æske med Mødrehygiejnekontorets stikpiller, løfter på dynen, ser hende nøgen for første gang, skiller hendes ben og fører pillen ind, skubber den dybt ind i hende, hun hjælper til ved at trække knæene højt op, han lå og tænkte på brugsanvisningen, der siger, at pillen skal føres ind, tre minutter inden samleje finder sted, han tænker det med lukkede øjne. Så lægger han sig ved hendes side, skælvende, lægger munden til hendes bryst, åbner øjnene, hendes bryster er så tunge og smukke, hun gennemrystes af et stønnende kast, da han tager brystvorten mellem læberne, han kan mærke på hende, at hun skammer sig over sin egen hede og voldsomme hunger, og derfor slipper han og kysser hendes øjne, lukker hendes øjne med kys, han slikker hendes kind og hendes hals og hendes skuldre og suger hele hendes ene bryst ind i mundhulen, han slikker hendes mavehud og hendes silkebløde side og hendes små hår og indersiden af hendes lår og løfter hendes knæ og slikker hendes lægge og bider hende i fodsålen, og et øjeblik ser han hendes knyttede hånd på lagenet, før

hun løfter den og slår ham i nakken. Et hulk presses op gennem hendes strube, tre minutter eller ikke, han synker over hende, hun gramser blindt efter hans køn, og han styres hårdt ind i hende, og han når akkurat at tænke, at det går vel nok med den pille, så meget mere som hun er den, hun er, hendes orgasme kommer næsten momentant og med en voldsom sitren i kroppen, og han kan blive ved et stykke tid til, og han forbavses grænseløst ved at mærke, at hun er i færd med at få en udløsning til, og han tager hendes ben og løfter dem op, og hun holder under knæhaserne, og han vil bide hende i skulderen, men kan ikke nå ned, og han bider i puden, og de er ved at falde ud af sengen, da de kommer, og langsomt vender bevidstheden tilbage, først vejret, så øjnene, så vejret igen, han ligger tungt på hende og mærker, at hendes lemmer slappes, men stadig rykker det i hende, hun smiler, men klynker, da han trækker sig ud, hun vil vist have, at han skal bo i hende altid, de ligger dirrende og nøgne ved siden af hinanden og smiler, da de ser, at dynen er havnet på gulvet, stormen er stilnet, de ligger rolige ved siden af hinanden og ånder stille på hinandens ansigt, der bliver stille, og eftertanken kommer, og han haler dynen op, og der er stille længe, og hun afslår, da han byder hende en cigaret, han ligger på ryggen og ryger, han mærker hendes hånd glide stille under dynen hen over hans bryst og lege med den lille skov af hår på hans bryst, der er stille, og i det øjeblik han tænker på klokken, siger hun roligt, så roligt, at han føler et stik af angst:

- Jeg var ikke helt sikker på, om jeg skulle komme i aften.

Hans vejtrækning standser, han rejser sig op på albuen for at slå cigaretasken af og for at få vendt ansigtet bort, han spørger:

- Hvorfor?

Han ved allerede, hvad der vil ligge i hendes svar. Han ved ikke, hvilke ord hun vil benytte, men han ved, hvad hun vil sige. Og angsten bliver dyb og tung i ham, han giver sig ekstra god tid til at slå asken af, han vil modtage hendes svar med ryggen til.

Stille, rolig, som henvendte hun sig til værelsets loft, siger hun:

- Jeg kunne jo komme til at holde af dig.

Langsomt, i små ryk, glider han tilbage til sin liggende stilling i sengen. Han trækker dynen op over dem begge to, helt op til hagen.

Han svarer ingenting.

Lang tid efter gik det op for ham, med en sælsom forundring, at han i det øjeblik havde tænkt på Gud.¹³

5.2.2: Charlottenlund Fort. Drengedrømme.

Personlig ekskurs.

Energien boblede i hans ben. Op og stå på pedalerne. Forbi alle de langsomme gamlinge på deres tunge cykler.

Det var sommer, skolen var forbi og han håbede at møde Preben og nogle af de andre fra gården ude på fortet.

Han cyklede forbi Tuborg, gennem Hellerup og forbi den lange række af ens treetagers huse, drejede ned mod stranden og hoppede af cyklen. Han følte sig opsat på at komme frem, og samtidigt ville han trække det ud, nyde forventningen lidt længere.

De havde aftalt at mødes hver dag det sædvanlige sted, oppe på en af bastionerne. Der var mere fredeligt, mere privat. Det var et godt sted til piger; man kunne ligge sammen med dem uden hele tiden at skulle være på vagt eller være udstillet for nysgerrige voksne.

Bjarne, den stud, havde godt nok strammet den sidste weekend, hvor de havde haft hans telt med. Han havde slået det op i sandet midt på stranden, og mens de andre lå udenfor teltet så havde han ligget derinde og efter eget udsagn taget Lis på fitten og haft fingrene helt oppe i hende. Han pralede med at hun var blevet helt vild med det. Ja, ja... han snakkede.

Først ville han lige se om de andre var kommet. Han stillede cyklen lige ved broen over voldgraven og løb op ad trapperne. De var der ikke, han var taget af sted alt for tidligt. Ned igen.

Egentlig kunne han godt lide at ligge bag omklædningsrummene, solen bagte og der var næsten altid læ. De mørkegrønne trævægge lugtede godt af varm maling. Han lagde sit håndklæde på græsstrimmelen mellem stiens asfalt og væggen, tog bukser og trøje af og så sig om. Der var ingen kendte ansigter at se. Han lagde sig ned.

En times tid senere gik han for en sikkerheds skyld op på bastionen igen: samme resultat. Han spekulerede på hvad han skulle få tiden til at gå med, og opdagede først da han kom over broen at der var en mand som havde lagt sig ret tæt op af hans håndklæde. Han nikkede lidt formelt til ham da han lagde sig ned.

På maven. Han lagde sig næsten altid på maven. Det var det mest praktiske, for så kunne hans pik vokse eller skrumpe som det nu passede den, uden at det kunne ses på badebukserne. Den blev tit stor, bare han tænkte på pigerne fra gården eller klassen.

Fantasierne begyndte så småt... nu for eksempel den aften han og Preben havde cyklet to fremmede piger som de havde mødt oppe på bastionen hjem til Vejlegade. De fnisede meget og var både interesserede og ikke interesserede i at have Preben og ham på

slæb. Da de alle fire så sad på deres cykler under træerne på den lille plads for enden af gaden, så var han pludselig løbet tør for kvikke bemærkninger. Preben havde haft det fint og kom åbenbart godt ud af det med "sin" pige. Til sidst havde pigerne sagt god nat, og de var cyklet hjem alt for sent og Preben havde fablet om hvad han planlagde for at blive kæreste med Else, som hun hed. Han havde ærgret sig over at han ikke kunne snakke bedre med piger. "Har du sommerferie?"

Der gik et stykke tid før han blev klar over at stemmen henvendte sig til ham. Den kom fra manden ved siden af.

Det for gennem hovedet at det var farligt at tale med fremmede mænd; det havde altid været en klar regel hjemme, at han skulle behandle mænd han mødte på gaden høfligt og ikke mere end det. Samtalen kom lidt efter lidt i gang. Det var både smigrende og foruroligende at en voksen mand interesserede sig for hvad han gik og lavede i sin sommerferie.

"Har du familie på landet som du skal besøge?"

Han undrede sig over at manden spurgte om det... hvorfor var det interessant... med mindre manden gerne ville se ham senere på sommeren... ville han det? Tankerne fløj i alle retninger. Manden roste hans krop, som han syntes så stærk og smidig ud.

"Ved du at de tynde tyre altid er de bedste?"

Han følte et sug i mellemgulvet og mærkede en blød varme brede sig fra skridtet ned af lårene. Han blev usikker på om det var fornuftigt at kæmpe imod det usagte tilbud fra manden... han kunne jo altid prøve bare én gang... Hvis han gik med ham nu, hvor ville manden så tage ham med hen?

"Hvor gammel er du?"

Selv om han snart fyldte 18 så turde han ikke sige det; han var sikker på at manden ville komme med et forslag om at de skulle ses på samme måde som han gerne ville ses med nogle af pigerne fra gården. Han sagde at han snart fyldte 16 og var overrasket over hvor let han løj: under 18 så var man på den "sikre side", så var det for farligt for den voksne. Manden så undrende og usikkert på ham. Lidt efter rejste han sig og sagde at de nok sås en anden gang. Den farlige, sitrende fornemmelse i skridtet holdt sig længe efter at manden var forsvundet hen ad stien langs voldgraven.

5.2.3: Auken & Jersild.

Seksualpolitisk ekskurs, hvor jeg modstiller to af 1950'ernes kendteste personer lægen Kirsten Auken og

politikommissær Jens Jersild, der begge kom til at fungere som katalysatorer i den offentlige debat om seksualiteten.

I 1953 udkom to vidt forskellige undersøgelser begge med fokus på de unges seksuelle praksis.¹⁴

Kirsten Aukens "Undersøgelse over unge kvinders sexuelle adfærd" var opsigtsvækkende på flere punkter: Dels prøvede den på et generelt plan at beskrive noget 'man' ikke talte om, nemlig de unge kvinders lyst, deres seksuelle vaner og viden, deres onani, deres partneres jalousi, osv. Dels løb Kirsten Auken ind i en klassisk akademisk konflikt, hvor to medicinske overlæger midt i forløbet undsagde hendes undersøgelse og nægtede at medvirke. Da undersøgelsen skulle føre frem til hendes medicinske doktorgrad, var det en højst ubehagelig situation hun befandt sig i. Det lykkedes hende at samle et materiale sammen ved flere kommunale sygehuse¹⁵ ud over de interviews hun havde foretaget på Marselisborg hospital i Århus og Blegdamshospitalet i København, i alt deltog 315 kvinder i undersøgelsen.

Undersøgelsen blev foretaget på en stærkt individualiseret facon, hvor Kirsten Auken selv måtte huske alle spørgsmål og først afslørede undersøgelsens egentlige emne og formål når de udvalgte kvinder sad foran hende. Hun appellerede til deres altruisme og bad dem om hjælp til forberedelsen af en moderne seksualundervisning i skolerne (som krævede et nøje kendskab til de virkelige forhold) og understregede at deres deltagelse i undersøgelsen ville lette situationen for de kommende generationer. Kun to kvinder nægtede at deltage og andre tre stoppede af forskellige grunde midt i interview'et.

Fra forskellig side blev Kirsten Aukens videnskabelige metode kritiseret bl.a. fordi hun ikke tog de sociologiske kvalitetskrav til en sådan undersøgelse alvorligt (nok). Preben Hertoft beskriver 25 år efter hendes død i 1968 en situation i forbindelse med nedsættelsen af Seksualoplysningsudvalget, dvs. ca. 10-12 år efter publiceringen af hendes disputats...

'Kirsten Aukens afhandling om de unge kvinder er jo et sociologisk arbejde. Og som formand for Seksualoplysningsudvalget satte hun adskillige andre undersøgelser i gang. Men hvor megen indsigt hun havde i sociologi var nok et spørgsmål. Den daværende direktør for Socialforskningsinstituttet, Henning Friis, skal - efter hvad hun

selv fortalte - have sagt: "Lille dame, De har ikke mere forstand på sociologi end min gamle hat"! ¹⁶

Pressens interesse for disputatsen var "usædvanlig" stor, men de kvalificerede kommentarer indskrænkede sig til en talmæssig gennemgang af resultaterne. Politiken¹⁷ skrev overskriften "Unge kvinder er tro og tilbageholdende. Ægteskabet begynder før vielsen, men efter lang betænkning." Information¹⁸ bemærkede "Intet ændret de sidste 100 år! Hvad folk virkelig gør stemmer ikke med moralen. Men vi er ikke så mærkelige som amerikanerne."

Viggo Clausens radiomontage 'Jeg tilspørger dig...' som på kulturhistorisk vis tager 14 tilfældige 1950-brudepar på ordet viser de samme tendenser [20.1.1952]. Den heftige efterfølgende debat afspejlede at åbenhjertighed blev tolket som 'sjælsråhed' og at det faktum at mange af brudene og brudgommene ikke havde nogen dannelse var ensbetydende med at de heller ikke havde nogen kultur. Viggo Clausen viste tydeligt at det var to helt forkerte antagelser. Det radiomontagen med al tydelighed udtaler er at ægteskabet og konventionerne omkring det ændres hastigt; som han selv senere bemærker så er 'frasernes redningsbælte' eller de etablerede smagsdommeres fordømmelse til liden nytte. Fordømmelsen ville måske have været mindre hvis visse kulturelle normer havde været nogle andre... hvis gommen i stedet for at sige 'der skal nok stå en bajer til jer når i kommer' havde sagt 'vi skal nok ha' en flaske sherry trukket op, når i kikker ind' så havde Radiorådets medlemmer kunnet sove roligt.

Selve Kirsten Aukens disputatsforsvar skete (så vidt jeg kan læse det af forskellige referater i dagspressen¹⁹) under en mere eller mindre udtalt præmis: arbejdet var behæftet med stor statistisk usikkerhed og forskellige fejlslutninger men var ikke desto mindre et banebrydende og vigtigt sexologisk arbejde. De fejl der blev påpeget af opponenterne havde ikke nogen fatal virkning på deres bedømmelse: prof. Erik Strømgren foreslog dem rettet i en ny udgave af disputatsen, prof. O. Strange-Petersen gjorde opmærksom på at "man så nogenlunde kan regne med konklusionerne i Deres bog . Men De er kommet til dem ved en statistisk metode, der slet ikke dur. De skulle have samlet deres oplysninger om unge pigers uskyld ved at opføre, hvor mange der fik deres erfaringer som 20aarige, 21aarige o.s.v. Paa den måde kunne De have tegnet, hvad vi kunne kalde en jomfruelig overlevelseskurve." Overkirurg J.

Fabricius-Møllers kritik var grundig og venlig: "Jeg vil ogsaa alvorlig bebrejde Dem nogle regnefejl. De kunne have forrykket hele billedet i Deres oplysninger, men jeg har i de sidste ti dage gaaet det hele efter og har maattet staa op kl. 5 hver morgen for at naa det. Lykkeligvis spillede deres fejl ingen rolle. Det er jeg glad for. Det er nemlig et enestaaende arbejde De har praesteret. Det vil staa som en milepael i dansk seksuologisk forskning."

Efterkrigstiden i Danmark blev på seksualitetens område en tid med stadig større frihed kombineret med en stærk vilje fra det politisk-administrative establishment til at beskytte den opvoksende generation mod kønslige udskejelser. Krigen havde som et "biprodukt" bragt en voldsom stigning i kønssygdommene²⁰. Denne udvikling blev tolket socialpolitisk på en bestemt måde: moralen havde lidt et knæk. Mellemkrigstidens sociale indignation, der kendetegnede mange af de kulturradikale aktiviteter i perioden, blev i slutningen af 1940'erne og specielt i 1950'erne afløst af en pseudovidenskabelig, nærmest sysetmadministrativ aktivitet fra administrationens side. Det statsmagts udøvere tilstræbte var, med udgangspunkt i et eksplosivt stigende budget, at tilvejebringe et minimum af oversigtlighed og visibilitet, et handlingsgrundlag for diverse politiske indgreb og reguleringer. Nu skulle den offentlige moral strammes op, og det skulle ske undervisningsmæssigt, retspolitisk og med sociale forsorgssanktioner.²¹

Det er svært at give en helt præcis tolkning af opstramningerne, men det er klart at den sociale struktur og de tilsvarende processer der var blevet opløst under krigen måtte reetableres i en moderne form.²²

I dette felt blandede en anden debattør sig, politikommissær Jens Jersild. Han var i 1950 blevet (konstitueret) politiinspektør i 3. politiinspektorat (hvor bl.a. "sædelighedspolitiet" var placeret) og hans interesse for de homoseksuelle problemer, specielt den mandlige homoseksuelle prostitution, havde præget debatten om ungdommens seksualmoral i flere år.²³

Jersilds kriminalpolitiske udgangspunkt var "forførelsesteorien" i den (homo)seksuelle debat. Sagt på en anden måde var alle børn og unge potentielt udsat for voksne homoseksuelles forsøg på at "forføre" dem til prostitution, en aktivitet som igen ville lede dem videre ad en egentlig kriminell løbebane:

'... Der er derimod ikke noget ondt i at modtage en cigaret fra en venlig mand, navnlig ikke når man er tobakshungrig. Heller ikke i at lade sig invitere hjem i en varm stue på en øl og et stykke mad, når man er sulten og tørstig. Når man senere går, er det også vanskeligt at sige nej til nogle kroner, når man er helt på bar bund og navnlig, når pengene ligefrem presses en i hånden.

Når vedkommende derpå har levet på denne måde - som prostitueret - i nogle uger eller måneder eller måske mere og faktisk er led ved sig selv, ja, så er skridtet over i den mere håndgribelige kriminalitet formentlig ikke så stort længere. ...

Af disse grunde, og fordi man ikke må glemme, at forseelsen kun er en videreførelse af en praksis, som den pågældende ofte har lært i de forskellige anstalter, eller hvor de nu har været anbragt [fex. militærtjeneste], mellem lutter mænd, som skal have udløsning, enten fordi de savner omgang med kvinder, eller fordi de er homo- eller biseksuelle, er en særbehandling af de prostituerede nødvendig og ønskelig i modsætning til cykeltyven og automattyven...²⁴

Jersilds videnskabelige produktion er behæftet med alvorlige fejl set i relation til de "konklusioner" han drog af den. Fornemmelsen er at han har presset materialet til at understøtte sine kriminalpolitiske aktiviteter.²⁵ Hans indflydelse bredte sig langt ud over hvad politiet sædvanligvis gav sig i kast med, fex. til en central konsulentrolle for Palle Kjerulff-Schmidt da han instruerede filmen 'Bundfald' (1957)²⁶

5.3: Pengene: Magtbegær Meningen med livet

1950'erne betegnes af og til som et overgangsår hvor rationeringen af vigtige levnedsmidler ophæves for at give plads til en ny og hidtil uset forbrugsfest med teenagerne som den mest købedygtige nye forbrugergruppe.

Denne betoning af det økonomiske opsving som den centrale transformator er både rigtig og forkert. På samme tid er de nye succesfulde virksomheder en betingelse for den øgede velstand og en medvirkende årsag til en stigende frustration over den måde materialismen bredt gennemsyrrer tankemønstre og holdninger. Hvilke andre "betalingsmidler" end penge skal udvikles i et moderne samfund – magt?.. solidaritet?.. sandhed? 1950'ernes turbulente forandring gav ikke megen tid til eftertanke, når de individuelle drømme skulle realiseres.

5.3.1: Kampen om magten i det akademiske felt.

Videnskabssociologisk ekskurs, hvor en "fortidig" institution viser sit potentiale for offentlig interesse.

Professorkonkurrencen har som de fleste institutionelle løsninger inden for det akademiske felt sine rødder i en fjern fortid. Den opstår eller indføres officielt i universitetsstatutten af 1788 som et middel til bekæmpelsen af de mere eller mindre tvivlsomme procedurer, der blev anvendt ved udnævnelsen af de akademiske lærere. 1788-fundatsen markerer en begyndende afslutning af det lukkede, middelalderlige universitet og den tradition, som tillader professorerne at avancere gennem fakulteternes hierarki. Oplysningstiden sprænger det akademiske videnunivers, og advancementsystemet mister sin gyldighed. Systemet blev suspikt først og fremmest for det politiske tilsyn med universitetet, og statutten fra 1788 er et udtryk for det oplyste enevældes politiske vilje. Professorkonkurrencerne forekommer i løbet af det 19. århundrede, men blomstrer først op i begyndelsen af dette århundrede. "Helt frem til begyndelsen af 1930'erne var der næsten årlig konkurrence" ... "med efterfølgende klager til ministeriet og bred avisomtale." ²⁷

Bagved den særlige form for københavnerbegivenhed lå det skærende misforhold mellem det store antal af egnede akademiske forskere og de få universitetsstillinger der fandtes - helt frem til det store boom, der først kom ved 1950'ernes slutning. Universitetet var dengang heller ikke opsplittet i de efterhånden mere og mere specialiserede og lukkede fagmiljøer. Omtalen af professorkonkurrencer - især i de almindelige fag og ikke mindst de dermed uundgåelige "akademiske skandaler" - kunne dengang give salgbare avisoverskrifter på linie med vores tids skandaler i mediernes verden.

Selve konkurrencen bestod (i store træk) af en bunden afhandling udarbejdet indenfor en given tidsramme og derefter en forelæsning over et bundet emne og et frit valgt emne. Forelæsningen var offentlig og publikums deltagelse sørgede for, at det indbyggede element af lotteri mirakuløst blev forvandlet til en såvel videnskabelig som demokratisk fuldt ud korrekt afgørelse. Skæbnen eller rettere sagt det udvidede dommerpanel fratog bedømmelsesudvalgets medlemmer noget af valgets tunge byrde. Det hedder i afsnittet om konkurrencer i Københavns Universitets almindelige historie: "Det var jo trods alt lettere for det uenige faglige udvalg at stemme for konkurrencen, når det var ubehageligt at skulle vælge mellem kollegaer." ²⁸ Manglen på andre karrieremuligheder end den akademiske for landets videnskabelige forskningspotentiale tilførte desværre disse dueller på Frue Plads et skær af drama. Det internationale akademiske arbejdsmarked var også anderledes beskaffet dengang. Hvis konkurrencens udfald afskar en fra en videnskabelig tjeneste for kongen og fædrelandet, havde den akademiske karriere i udlandet nærmest karakter af eksilering.

Vi har valgt at afslutte vores jagt på sociologiens rødder med K.A. Wieth-Knudsens skæbne, dels fordi han var et af de mest berømte ofre for konkurrenceinstitutionens bivirkninger, og dels fordi han var øjenvidne til en af de sidste konkurrencer, der blev afholdt på Københavns Universitet.²⁹ Denne konkurrence, som Wieth-Knudsen overværede, fandt sted d. 9. og d. 10. februar 1955 og var et af de sidste trin i den langvarige proces af sociologiens institutionalisering som et selvstændigt læreemne på Københavns Universitet. Deltagerne i konkurrencen var den svenske dr. Karlsson og den norske dr. Svalastoga.

...

Efter at have overværet begge duellanters forelæsning over et bundet emne: Den aktuelle forskning vedrørende "små grupper" og en forelæsning over et selvvalgt emne - dr. Karlsson læste over emnet: "En socialpsykologisk modell för sociologi" og dr. Svalastoga over emnet: "Vertikal social mobilitet"³⁰ - skriver professor K.A. Wieth-Knudsen et 10 sider langt foliobrev til Rektor Magnificus og Konsistorium for Københavns Universitet.³¹

Som en garvet konkurrencedeltager vidste Wieth-Knudsen udemærket godt, at den akademiske del af proceduren var afsluttet. Dommerkomiteens flertalsindstilling (5 ud af 6 medlemmer foretrak dr. Svalastoga) blev tiltrådt af konsistorium, hvorefter den videresendtes til ministeriet. Intet kunne længere forhindre, at Kaare Halvor Svalastoga (Ph.D.) udnævntes til professor i sociologi ved Københavns Universitet. Hvad der ivotrigt skete. I Universitetsårbogen for 1953-58 kan vi læse, at ved kgl. resolution af 13. april 1955 udnævnes han til professor i sociologi ved Københavns Universitet "...fra 1. april 1956 at regne".³²

Som et erfarent offer for konkurrenceinstitutionen betvivlede Wieth-Knudsen ikke dens gyldighed, men fandt blot den konkrete anvendelse behæftet med så store indholdsmæssige skavanker, at han som Danmarks ældste sociolog følte sig kaldet til at protestere. Wieth-Knudsen forudskikkede de senere tiders såkaldte "interne fagkritik", og derfor citerer vi nogle uddrag af det vistnok aldrig publicerede dokument. Wieth-Knudsens centrale anklagepunkt er formuleret således:

"...ingen af de to Ansøgere som blev fundet værdige til at deltage i Konkurrencen om det nyoprettede Professorat i Sociologi er Sociologer, saaledes som Begrebet Sociologi utvetydigt er fastlagt iflg. et Aarhundreds europæisk Forskning af den videnskabelige Sociologi. Dette gælder navnlig den til Embedet indstillede dr. Kaare Svalastoga, idet han aldrig har studeret Sociologi, men kun amrk. Gruppeforskning ved Public Opinion Laboratory i Washington. Dette Institut beskæftiger sig væsentlig kun med den art sociale Stikprøver som i Europa er kendt under Navnet Gallup-

Undersøgelser som intet har med Sociologi at gøre, lige så lidt som dr. Svalastogas Afhandling om Internationalismen, som skaffede ham Doktorgraden, efter at han var blevet konstitueret her som Professor."³³

Derefter går Wieth-Knudsen over til en længere dokumentation af hans kritik af det skæbnesvangre valg af den amerikanske gruppeforskning som det teoretiske udgangspunkt for fagets institutionalisering i Danmark fremfor den århundredlange europæiske sociologitradition.³⁴

Konkurrenceinstitutionen var en af de små tandhjul, der var bygget ind i det professorale universitets komplicerede værk. Værket skulle, som vi har hørt før, sørge for, at de ideer der blev sendt ud i det indre akademiske omløb og i det ydre kredsløb (forskning og undervisning af landets embedselite) bar sagkundskabens blå stempel. Den lidenskabelige tone i de videnskabelige diskussioner vidnede blot om det horror vacui, der greb det akademiske samfunds medlemmer ved tanken om, hvad der kunne ske, hvis selve "sagkundskaben" tog fejl. Wieth-Knudsens afsluttende sætning i brevet til Rektor Magnificus og Konsistorium er en tidstypisk formulering af denne akademiske panikreaktion:

"Saaledes vil nu om kort Tid Undervisningsministeren og Kongen skrive under paa Dr. Kaare Svalastogas Udnævnelse til Professor i Sociologi og dermed lægge Navn til den videnskabeligt set, mest skæbnesvangre Fejlvrdering som vort Universitet har gjort sig skyldig i i dette Aarhundrede siden det i 1909 udnævnte Amerikaneren Dr. Cook til Æresdoktor, fordi det i nogen Tid lykkedes ham at indbilde de sagkyndige i det matematiske naturvidenskabelige Fakultet, at han havde været ved Nordpolen. Men lad mig slutte, som jeg begyndte: Den eneste uskyldige i denne Skandale er da Dr. Kaare Svalastoga."³⁵

5.3.2: Hardrup & Schouw Nielsen. Hypnosemordet.

Kriminalpolitisk ekskurs, hvor hovedpersonerne i sagen hver giver deres bud på begivenhedernes essens.

Anklagemyndigheden:

'Det er ikke anklagemyndighedens opgave at opklare sagen. Det er anklagemyndighedens opgave at få jer begge to dømt'.³⁶

Palle Hardrup:

'Som yogi kunne jeg derfor ikke andet end at sige ja til menneskeheden og tage de sidste skridt med, som de nu måtte falde. Det rådede alene andre magter for. Schouw Nielsen valgte det samme

– og tog sig en dram mere. Heller ikke han kunne andet. Måske vil man finde det løjerligt. Men sådan var det. Hvor mange soldater har i øvrigt ikke drukket sig fulde før deres endelige udslettelse. ...

At berette enkeltheder forekommer mig overflødigt. Selve aktionen udførte jeg alene. Men indstuderingen med trancens fordele var vi fælles om. Vi havde udvalgt en bank i Hvidovre, og planerne blev lagt med den allerstørste omhu. Alt kom derfor også til at gå efter en snor. Der var ingen kunder til stede, og kassereren opførte sig så fornuftigt, som man med rimelighed kunne forlange. Der skete ham heller intet. Han trådte på alarmen til politiet, men tømte samtidigt kassen. Også det indgik i planerne, og alt var overstået på et par sekunder og i rigelig tid, før politiet nåede frem.

På samme tid opholdt Schouw Nielsen sig på et andet sted i byen. Til ham overlod jeg alle pengene for ikke at have det mindste på mig, der kunne henføre til banken. Men også den videre opbevaring af dem i en bankbox overlod jeg til Schouw Nielsen, som jeg fuldt ud stolede på mere end på min egen bror.

Så langt var alt da også i bedste orden. Jeg kom ikke bare så meget som inden for kredsen af de rutinemæssige undersøgelser. Men da vi senere mødte de mennesker, der igen sammen med andre havde mulighed for at bringe flere af vore grundlæggende ideer ud til en bredere kreds af mennesker gennem en højskolevirksomhed, og da vi var gået ind på en aftale om også at overtage en økonomisk part af denne højskole, viste det sig, at pengene var væk. Ikke en øre var tilbage.

Kun Schouw Nielsen kan gøre rede for, hvor pengene er blevet af. Forholdet nåede efter dette intermezzo aldrig siden at afklare sig mellem os. Uundgåeligt måtte det føre, med alt hvad der var gået forud, til endnu et bankrøveri, der var så hastigt forberedt, at alt gik galt. To bankfolk mistede livet.

Med 10 af bankens kunder lige omkring mig, med alarmen i fuld gang ude og inde, med en modvillig kasserer over for mig, men hvad værre var, med en bankfunktionær bag mig, der allerede pillede ved låsen for at låse mig inde og med kun 3 minutter til nærmeste politistation var rutinen gået over hensigten. Jeg kan kun beklage det.³⁷

Max Schmidt (overlæge ved politiets retspsykiatriske klinik):
'Observanten [Palle Hardrup] må anses uegnet til påvirkning gennem straf, og da observanten må anses overordentlig farlig for retssikkerheden, bør han tages i forvaring på et sindsygehospital, formentlig bedst på sikringsanstalten i Nykøbing Sjælland.

... Observanten er fundet sindssyg og må antages at have været det på tidspunktet for de påsigtede handlinger, lidende af en parafren scizofreni udviklet på basis af en udtalt scizoid, hysteriform og suggestiv psykopati. Samværet med medsigtede såvel under strafafsoningen som senere må antages at have haft væsentlig betydning i hvert fald for udformningen af observantens vrangforestillinger.’³⁸

Bjørn Schouw Nielsen:

’Om det er Markis de Sade eller Palle Hardrup, der har gjort vore hjemlige autoriteter mest til grin, er et spørgsmål; men at Hardrup har været en ren mester i at køre rundt med vore juridiske og psykiatriske eksperter er hævet over enhver tvivl.

I 1965 sad han i psykopatforvaringen, og her skrev han dette manuskript, som anstaltslederen, dr. Stürup, havde kendskab til, havde læst, men advaret Hardrup mod at lade nogen se. I den anledning anklager jeg samme ”læge” for grov pligtforsømmelse. Dr. Stürup vidste, at jeg sad med livsvarig fængsel for at have hypnotiseret hans klient (fange) til bankrøveri og dobbeltdrab, og her fik han skriftligt en helt ny forklaring, hvori der overhovedet ikke findes ordet hypnose, som jeg var dømt for. Trods dette anmeldte han ikke denne nye udvikling til domsmyndighederne, men han fortav både over for klageretten, menneskerettighedskommissionen i Strasbourg og over for min forsvarer, at der var kommet en ny forklaring i sagen.

HVORFOR? – HVEM SKULLE BESKYTTES?

Kollegerne, der havde dummet sig i hypnosemordsagen?

Retslægerådet? Var det om at stå sig godt med anklagemyndighed og dommere, som samme ”læge” har et snævert samarbejde med?’³⁹

5.3.3: Kommercialiseringen af pigedrømme.

Litterær ekskurs, hvor Ib Henrik Cavling giver kød og blod til en drømme-beretning om penge, den-eneste-ene og naiviteten hos visse mænd.

Dorte fandt yale-nøglen frem, medens hun løb op ad trappen.

Familien Skov boede på tredje sal.

”Davs, mor, det er mig. Er der kommet brev?” råbte hun forpustet i samme øjeblik, hun havde åbnet døren. Moderen kom ud fra køkkenet. Hun havde en aflang, hvid konvolut i hånden.

”Ja, Dorte. Det er kommet.”

”Hvorfor ringede du ikke til kontoret?”

Moderen rystede smilende på hovedet. ”Det kom med eftermiddagsposten for ti minutter siden.”

Dorte flåede konvolutten op. Hendes øjne fløj de maskinskrevne linier igennem. Så udstødte hun et henrykt hyl.

”Hui, mor. Jeg er antaget. Jeg er stewardess. Det var vel nok en fødselsdagsgave. På grund af mit fine fransk får jeg lov til at begynde som vikar den 15. april.”

Ellen Skov så undrende på datteren. Det blev Søren ikke glad for. Dortes far havde hele tiden rådet datteren fra at søge ind som stewardess. Inderst inde var Ellen Skov heller ikke glad ved tanken, skønt hun udadtil havde støttet Dortes argumentation over for faderen. Moderen vidste, at der alligevel ikke var noget at stille op. Datteren havde i høj grad sin egen vilje.

Familien Skov spiste den veltillavede, men beskedne fødselsdagsmiddag alene. Fødselsdagsbarnet fik sin livret, kalvelever, og i dagens anledning havde faderen flottet sig med en flaske rødvin.

”Skål og til lykke, lille Dorte,” sagde moderen og hævede sit glas, ”vi håber inderligt, at din nye gerning må blive til glæde for alle parter.” Søren Skov nikkede ikke alt for optimistisk.

”Tak, mor og far.”

Faderen betragtede sin datter. ”Du har vel fortalt Frejlif om den flyvehistorie?”

Frejlif var Dortes ven. De havde kendt hinanden fra barndommen. Frejlif var to år ældre end Dorte. Han ville være købmand, og han havde stået fire år i lære hos Bucklund. Nu var han førstekommiss. Dorte holdt meget af Frejlif. I Holte betragtede man dem som forlovede, men nogen aftale af den art eksisterede ikke mellem dem. Det var Dortes skyld. Hun havde ikke stor tiltro til forlovelser. Når hun besluttede sig, ville hun giftes med det samme. I de fire år i Fønix havde hun på afstand været vidne til mange mislykkede forlovelser. Når man traf sin beslutning måtte man være så sikker, at prøvetid var unødvendig. Det var i hvert fald Dortes mening om det spørgsmål.

”Nej, far, det har jeg ikke. Det var jo slet ikke sikkert, at de ville have mig. Jeg har heller ikke sagt noget på kontoret undtagen til min overordnede.”

”Han bliver næppe begejstret,” sagde faderen tørt.

Dorte lo. ”Nej, far, det tror jeg heller ikke. Frejlif er noget af det sødeste, men fantasi har han ikke meget af. Han bliver vildt forfærdet.”

Faderen så meget alvorlig ud. ”Har du nogensinde tænkt over, Dorte, at det måske ikke er helt rigtigt, at du holder Frejlif hen?”

Dorte så overrasket på sin far. Faderen var en alvorlig mand, men så alvorlig plejede han nu heller ikke at være. ”Hvad mener du med det, far? Jeg holder da ikke nogen hen. Jeg har aldrig lovet Frejlif noget, og de gange han er begyndt at snakke om fremtid og ægteskab, har jeg bedt ham om at tale om noget andet.”

Faderen rystede misbilligende på hovedet. ”Frejlif har grund til at tro, at du foretrækker ham frem for andre. I ser hinanden flere gange om ugen, og du kommer ikke sammen med andre. Det er klart, at han regner med, at det skal blive jer to. Du kunne sandelig også gøre noget værre,” tilføjede Søren Skov, som altid havde sat stor pris på den stabile og arbejdsomme unge mand.

Dorte lo. ”Foreløbig skal jeg i hvert fald ikke giftes. Jeg skal være stewardess.”

Lad os håbe det ikke ender galt, tænkte faderen.

Frejlif Nielsen sagtnede farten, da han nærmede sig Dortes hjem. Endnu en gang gennemgik han i sine tanker, hvad han ville sige til hende. Nu var tidspunktet kommet. I dag var dagen. Det var Dortes 25 års dag, og morgenposten havde bragt svar fra bolignævnet. Når Dorte og han blev gift, kunne de få en moderne toværelses i det kommunale byggeri på Øverødvej.

Frejlif var 27 år. Han var skilsmissebarn og havde tidligt måttet lære at klare sig selv. Begge forældrene levede og var gift igen. Moderen i Rudkøbing og faderen i Struer. Der var nye børn i begge ægteskaber. Sin uddannelse havde Frejlif selv måtte sørge for. Disponenteksamen havde han taget med udmærkelse, og han havde også opnået et fint resultat som korrespondent i engelsk og fransk. Det var Frejlifs drøm at blive storkøbmand, og det var ikke noget man blev fra den ene dag til den anden. I ti år havde han tjent købmandsfaget og lagt krone på krone op. Det første mål var selvstændighed. Det krævede mange penge, men målet var efterhånden indenfor synsfeltet.

Frejlif hørte til de mennesker, som alle folk kan lide. Han var altid venlig og korrekt i sin optræden. Ikke mange ville gætte på, at Frejlif var kommis i en købmandsforretning. Hans velsyede og diskrete klædedragt henledte snarere tanken på en embedsmand i et af ministerierne. Frejlif havde altid været omhyggelig med sin påklædning. Omhuen gik i retning af stilfærdighed. Det var måske grunden til, at Dorte fastslog, at han manglede fantasi.

Frejlif havde været forelsket i Dorte far han var sytten og hun femten. For ham var Dorte vidunderpigen. Han havde aldrig rigtig turdet tro, at hun virkelig en dag ville blive hans med legeme og sjæl.

Deres indbyrdes forhold lignede heller ikke andre unge menneskers. De var meget mere venner end kærestefolk. Frejlif kunne tælle de kys, hun havde tilladt, uden at bruge regnemaskine. Han huskede det allerførste kys. Det var faldet efter, han havde fulgt Dorte hjem fra et bal på Holte gymnasium. Det havde gjort Frejlif ellevild af glæde og forelskelse. Meget naivt havde han troet, at kys med Dorte nu automatisk ville blive permanent. Det havde være en fejlagtig tro. Kys nummer to var først blevet en realitet året efter. Men Frejlifs gammeldags indstilling i spørgsmålet kærlighed gjorde Dortes tilbageholdenhed lettere for ham. Det og så visheden om, at hun ikke kom sammen med andre mænd. Frejlif havde været meget skinsyg, da hun begyndte i forsikringsselskabet, men Dorte havde aldrig givet mindste grund til mistillid.

Dorte lukkede selv op. ”Davs, Frejlif, og tusind tak for fødselsdagsgaven. Det var lige mit nummer.”

”Til lykke, Dorte,” mumlede han, og hun kyssede ham på kinden.

Han havde givet hende et par travesko med rågummisåler. Frejlif gav altid nyttige gaver.

Han hilste ærbødigt på forældrene. ”Til lykke med Dorte,” sagde han.

Dortes mor nikkede kærligt til ham. Hun havde altid sat pris på den stræbsomme unge mand, som vidste hvad han ville. Fra Søren Skov modtog Frejlif et opmuntrende klap på skulderen.

”Jeg har noget, som jeg skal tale med dig om, Dorte,” sagde Frejlif og kunne dårligt skjule sin iver.

Dorte lo. ”Jeg har også noget, som jeg skal tale med dig om.”⁴⁰

¹ Se fex. Freud 1952, s.534ff. hvor han refererer en undersøgelse af V. og C. Henri (1895).

² Nogle skitsemæssige idéer findes i Jung 1984, fex. kapitlerne om barndom og skoleår.

³ 'Just as memories are shaped by beliefs, so too are beliefs shaped by memories. In a phenomenon known as the *illusory truth effect*, for instance, mere repetition of a statement can lead to increases in the strength of one's belief that the statement is true. Related research exploring nonconscious influences of past experience on current thought and behavior – known in cognitive psychology as implicit memory – has shown that recent experiences can implicitly influence social judgments and beliefs. Such phenomena suggest that our beliefs about the world may be more malleable than previously suspected.' Jf. Schacter & Scarry, 2000, s.3.

⁴ I hovedsagen fortsatte krigshandlingerne: Selvstændighedskrige i det senere Israel, i Vietnam, Libanon, og Cuba. Oprør i Polen, Ungarn, Kenya (Mau Mau-opstanden), Indonesien, Cambodia, og Sydafrika. Krige i Egypten (Storbritannien, Frankrig og Israel), Korea (USA og Kina) og Tibet (Kina).

⁵ Første vers af Carl Michael Bellman, 'Vuggevisen', dansk tekst H.C.Andersen, 1831 [1787].

⁶ Sørensen, 1959, s.220 ff.

⁷ ”I diktaturets fodspor....”, 1957, s.3,11.

⁸ ”Døden kom på larvefødder”, 1957, s.7ff.

⁹ Marts 1957: Underholdning for millioner. Radio og fjernsyn samsender tre indsamlingsshow's til fordel for Ungarnshjælpen. Visse virksomheder udnytter situationen

og indfører reklamer ad bagvejen. F.eks. tilbyder et stort barbermaskinefirma 50.000 kr., hvis værterne lader skægget stå – og det gør bl.a. Volmer Sørensen.

Jf. <http://cgi.dr.dk/dr75/tidslinie/?id=112>

¹⁰ Interview med M. Thing.

¹¹ For en gennemgang af dansk sociologis udvikling i 1950'erne se Andersson & Dabrowski, 1996.

¹² Se Kinsey m.fl., 1948.

¹³ Mykle, 1957, s.107ff.

¹⁴ Se Auken, 1953 og Jersild, 1953.

¹⁵ Farsø, Hobro, Ringe og Ringsted.

¹⁶ Preben Hertoft, 1993, s.4

¹⁷ Politikken 6.9.1953.

¹⁸ Information 5.9.1953.

¹⁹ Se bl.a. Berlingske Tidende, Politiken og Information 25.9.1953.

²⁰ Kirsten Auken gennemgår selv kort udviklingsmønsteret i de to store kønssygdomme; syfilis og gonorre. I løbet af perioden 1940-45 steg antallet af syfilistilfælde til mere end det otte-dobbelte (485 mod 3969) mens gonorre-tilfældene steg til ca. det tre-dobbelte (7803 mod 23222). Auken, 1953, s.351.

Herefter faldt antallet af rapporterede sygdomstilfælde jævnt for først at nå ned på førkrigniveauet omkring 1950, Marcussen, 1952, s.217. Flere forsøgte at give en forklaring på fænomenet, men det afgørende i denne sammenhæng er at kontrollen med og beskyttelsesforanstaltningerne mod pornografi, prostitution, pædofili og al usædelighed voksede - i hvert fald i det (social)politiske domæne. (Morten Thing giver i sin bog om pornografiens historie i Danmark en gennemgang af de retspolitiske og politimæssige forhold omkring den sidste tidsperiode med et gældende forbud mod den skrevne pronografi i 50'erne, Thing, 1999, s131-138.)

²¹ Et af de stort anlagte initiativer var den i 1948 nedsatte Ungdomskommission. Af 22 hovedforslagsområder på det ungdomspolitiske område var der i 1952 intet sket med de 17 af lovforslagskomplekserne. Hal Koch var stadig formand i 1952, Jørgen S. Dich næstformand indtil 1949 og Henning Friis, den senere direktør for Socialforskningsinstituttet, var ledende sekretær. Kommissionen virkede i syv år, udsendte 14 betænkninger, 3 selvstændige publikationer samt 9 skrivelser og udtalelser.

²² '... det betød, at begreber som demokrati, menneskerettigheder og ytringsfrihed var i højsædet. .. Men det var en modsætningsfyldt periode. Samtidig med den demokratiske bølge karakteriseredes perioden af forsøg på at oprette "den gamle orden", som man mente, at krigen havde forstyrret. Deri indgik bl.a. en dyrkelse af familieinstitutionen og en betoning af de hhv. mandlige og kvindelige dyder.' (Mikkelsen 1983 s.56-57).

²³ Nils Ufer (Ufer 1965 s.19) giver et råt men efter alt at dømme præcist billede af Jersilds "engagement":

'Jens Jersild var aktiv, ikke blot som energisk politichef, men også som populærvidenskabelig missionær i korstog mod homoseksuelle "efterstræbere". Han var den "ansvarlige politimand", der advarede forældre, skoler, militærchefer og lærere i en pegefingerløftende kampagne mod de, som det synes, næsten imaginære farer, ungdommen blev udsat for.

Karakteristisk for Jersild er en svingning fra det "frisindede" til det bigotte. Hans "videnskabelige" undersøgelser gav ham et statistisk materiale, der som regel har været for småt til at vise noget væsentligt. Og - under hele det sindrigt konstruerede kolossalarbejde - var en lerfod, som fik kolossen til at bryde sammen, da andre begyndte at spule vand på den: Hans materiale stammede udelukkende fra mennesker, der var kommet i konflikt med straffeloven. Retfærdigvis bør det siges, at Jersild selv har gjort opmærksom på dette svage led, men han undlod at drage konsekvensen heraf: at undlade at publicere skrækrapporterne.

Det ville være uretfærdigt at hævde, at Jersild mangler en eller anden form for forståelse for de homoseksuelle. Når han i dag alligevel har været udsat for en så sjældent hård kritik, skyldes det først og fremmest, at han ikke har forstået at drage grænsen mellem sin hobby og det politiarbejde, han forestår, et arbejde, som forud for alle statistikker kræver takt, medfølelse og diskretion.'

²⁴ Jersild 1953 s.117. [] min tilføjelse.

²⁵ Egentlig burde videnskabelige sættes i "". Jersild arbejdede udelukkende med allerede dømte kriminelle unge. Hans senere udgivne bog 'De pædofile' (1964, s.14) 'var oprindeligt tænkt indleveret til det juridiske fakultet. Jeg erfarede imidlertid, at min omtale af de medicinsk-biologiske og psykologiske problemer i så fald måtte udgå eller gøres til genstand for en stærk reduktion, og at den statistiske behandling på flere punkter skulle udvides betydeligt.

Da hensigten med mit arbejde i første række har været at skabe fuld klarhed indenfor et område, hvis politimæssige administration stort set har været overladt til mig, og da dette formål ikke kunne opnås uden en fyldestgørende begrundelse, undlod jeg at foretage de nævnte ændringer.'

Daværende lektor P.C.Mathiessen var statistisk konsulent.

²⁶ Adspurgt om hvad 'folk i almindelighed skal erkende i Deres film' svarede Kjærulff-Schmidt 'At der følger et stort ungdomskriminalistisk problem i kølvandet på homoseksualiteten, således som den i de sidste år har organiseret sig.' (Berlingske Tidende 10.3.1957) Ord til andet Jersilds kriminalpolitiske vrøvl, der som det senere er påvist (Ufer, 1965, s.46) blev brugt ukritisk i det lovforberedende arbejde i prostitutionsudvalget.

²⁷ Se afsnittet om professorkonkurrencer i Svend Ellehøj et.al.(red.): 'Københavns Universitet 1479-1979', bd.2, s.564-66.

²⁸ Op.cit. s.566.

²⁹ Skandalen omkring udelukkelsen af Wieth-Knudsen fra deltagelse i professorkonkurrencen har medført en af de mange ændringer af konkurrencereglerne.

³⁰ Se Københavns Universitets Årbog, 1953/58, s.100.

³¹ K.A. Wieth-Knudsens brev til Rector Magnificus og Konsistorium for Københavns Universitet, dateret d. 12. februar 1955. Rigsarkivet. Konsistoriums journal nr. 605/51.

³² Se Københavns Universitets Årbog, 1953/58, s.101.

³³ Jf. tidligere omtalte brev (Rigsarkivet. Konsistoriums journal nr. 605/51).

³⁴ Dagbladet *Information* bragte 19. november 1953 en kronik af Poul Meyer, hvori han gav udtryk for, at i forbindelse med besættelsen af et nyoprettet sociologisk professorat befandt sociologien i Danmark sig i en "skæbnetime". Wieth-Knudsen refererer i sit brev til Meyers ordvalg.

³⁵ Jf. tidligere omtalte brev (Rigsarkivet. Konsistoriums journal nr. 605/51).

³⁶ Hardrup, 1973, s.287. Bankrøverforsøget og dobbeltmordet fandt sted 29.3.1951.

³⁷ Op.cit. s.278-279.

³⁸ Spanheimer, 1970, s.32,[] min tilføjelse. Hendes eget bud på en diagnose lyder (s.16): 'I daglig psykiatrisk tale anvendes begrebet paranoid [tilstand] oftest om forfølgelsesmani. Imidlertid er der i Hardrups tilfælde tale om en i psykodynamisk henseende nærtbeslægtet tilstand, der er karakteriseret ved omnipotensprægede forestillinger. Tilpasset psykiatrisk terminologi kan det udtrykkes: En ikke-scizofren psykose, præget af grandiose vrangforestillinger.' [] min tilføjelse.

Efter ni måneders varetægtsfængsling afgiver Hardrup en erklæring om at hans skytsånd er identisk med Bjørn Schouw Nielsen, og Max Schmidt begår en faglig fadæse ved at ændre sin mentalerklæring med tilbavirkende kraft, så at Hardrup ikke kan anses for at have været sindssyg på gerningstidspunktet. Derefter overtager dr.med. Poul J. Reiter, Kommunehospitalets psykiatriske afdeling, sagen. Han udarbejder i løbet af 18 måneder en usædvanlig omfangsrig erklæring (370 sider) hvori han med en manipulativ kraft fremfører hypnoseteorien.

³⁹ Hardrup, 1973, forordet.

⁴⁰ Cavling, 1973, s.8ff.

6: 1950'erne som kollektiv hukommelsesstruktur.

Det har været artiklens hensigt at diskutere metodologiske potentialer ved en komplementær sociologisk analyse af 1950'erne. Denne biografisk-sociologiske tilgang rejser en del uomgængelige spørgsmål:

Hvordan kan individuelle erindringer, hukommelsesfragmenter bruges til at beskrive generelle, samfundsmæssige processer? Hvilke krav stiller en sådan indfaldsvinkel til metoden og sådan set også til de benyttede materialer? Hvordan karakteriseres en emotionel bestemt hukommelse?

Jeg har forsøgt at modstille personlige erindringer fra 1950'erne med mere samfundsmæssige analyser, litterære, kunstneriske bidrag og politiske udtalelser. Det har også været hensigten at give konkrete eksempler på tekster, bygninger og personer, der kan bruges som materiale i en tidsbeskrivelse, hvor mere samfundsmæssige processer bliver tydelige gennem behandlingen af de individuelle hukommelsesfragmenter.

De individuelle bidrag afspejler et bevidst valg, som kunne være foretaget anderledes. Strategien i valget har været at skabe en "erindringskasse", der gerne skulle tjene til en (re)vitalisering af læserens egne erindringer, med den vigtige tilføjelse at de samfundsmæssigt bestemte, kollektive hukommelsesmønstre træder noget tydeligere frem end det ellers er tilfældet i vores individuelle livshistorier.

Andre af bidragene vægter "alment kendte hændelser" højt for på den måde at vække interessen hos læseren. Denne del af hukommelsen ("den sociale hukommelse") har jeg ikke ofret så megen opmærksomhed i denne artikel, men elementer fra den kan i visse tilfælde fungere som tidsmæssige markører, der kan lette adgangen til de individuelle hukommelsesfragmenter.

Selve metoden er som det fremgår svær at definere kort og på en éntydig facon. Det er dog tydeligt at den må få karakter af et kalejdoskopisk værktøj, som meget let kan glide over i ren deskriptiv ophobning af erindringer, hvor meningsløsheden vil være åbenbar. Hvis dette skal undgås så er de forholdsregler som jeg har nævnt i starten af artiklen vigtige.

Som det er fremgået flere steder i artiklen er vores livshistorie eller mosaikken af vore individuelle erindringsbilleder, en størrelse, der er under permanent forandring – eller måske ville det være mere korrekt at sige at den er under konstant bearbejdning. En del mennesker holder deres erindringer i stramme tøjler, og en endnu større del omformer deres livshistorie så den til ethvert tidspunkt svarer til deres tilsvarende selvbillede.

Visse livssituationer kræver nye erindringer og visse erindringer er så traumatiske at de formår at dominere individets personlige (mentale, emotionelle, kropslige) udvikling resten af dets levetid. En af de vigtigste måder at kontakte individuelle erindringer på er gennem brugen af emotionelle mønstre. Er kontakten til emotionen først skabt, er genfindingen af hukommelsesstumper, lugte, indre billeder &c. ikke svær. Men processen går lige så meget den modsatte vej; hukommelsesstumperne befinder sig kun ”tilgængeligt” i vores hukommelse, fordi de er markeret med en tilstrækkelig stærk emotionel markør.

Jeg opregner tre hovedmarkører, som godt nok er meget brede, men ikke desto mindre må siges at være centrale for opbygningen af den individuelle erindring. Den mørke side af de tre emotioner er: sorg, livsangst og magtbegær – den lyse er: glæde, kærlighed og meningen med livet. Disse emotioner har jeg i artiklen forsøgt at give et for 1950’erne passende illustrativt udtryk. Det er klart at jeg kunne have valgt mange andre konkrete udtryk, men det har været min intention at give nogle suggestive bud på hvilke områder såvel den kollektive som den individuelle erindring om 1950’erne henter sit brændstof fra.

I den klassiske historie eller biografi vil mikrosociologiske synsvinkler være fremherskende, og jeg har i denne artikel gerne villet udforske om de kan benyttes til at eksponere bredere, generelle udviklingstendenser, eller sagt på en anden måde: kan de tjene til at klargøre forundringen ved at have en erindring om en helt individuel, unik hændelse, der set i bakspejlet viser sig at være det kollektives fingeraftryk på individet?

7: Abstract.

This article is a preliminary attempt to discuss methodological potentials of a complementary sociological analysis focused on the 1950's.

How can individual based recollections and memories further the analysis of societal processes? What kind of data and what kind of method is required in such a biographic-sociological analysis? How is a memory system based on emotional codes constituted?

By contrasting texts, persons, and mental pictures the article show that individual memories can be used as a catalyst for an understanding of processes on a macro level. In this context there will be a dual imprint on each individual; one societal and one strictly individual, thus enabeling the individual to participate in the formative process of society.

8: Litteratur.

Bjarne Andersson & Andrzej Dabrowski: 'Sociologiens akademiske, administrative og kommercielle felter 1950-1970' i Finn Hansson & Kurt Aagaard Nielsen (red.): 'Dansk sociologis historie - et politiseret fag gennem brud og kontinuitet', 1996, s.123-204.

Kirsten Auken: 'Unge kvinders sexuelle adfærd', Rosenkilde og Bagger, 1953.

Frederic C. Bartlett: 'Remembering: 'A study in experimental and social psychology'', Cambridge University Press, 1967 [1932].

Pierre Bourdieu: 'Af praktiske grunde: omkring teorien om menneskelig handlen', Reitzels Forlag, 1997 [1994].

Nils Bredsdorff: 'Forvaltningshistorie og forvaltningsvidenskab 1-2', Roskilde Universitetsbibliotek, 1998.

Niels Brunse & Hans-Jørgen Nielsen: 'Oprøret i Kronstadt 1921: Et dokumentarium', Bibliotek Rhodos, København, 1973.

R. Carter: 'Mapping the Mind', University of California Press, 1998.

Ib Henrik Cavling: 'Stewardessen', 1973 [1956].

Viggo Clausen: 'Jeg tilspørger dig...', radiomontage DR P1, 10.1.1985 [20.1.1952].

Lewis A. Coser: 'Maurice Halbwachs - On collective memory', The University of Chicago Press, 1992.

Andrzej Dabrowski: 'The collapse of the eastern empire of knowledge as reflected by journals of social studies of science', i *Science studies*, 1993, 1, s.51-64.

'Døden kom på larvefødde. FN-rapporten om Ungarn', Selskabet for frihed og kultur, 1957.

Hermann Ebbinghaus: 'Über das Gedächtnis. Untersuchungen zur experimentellen Psychologie.', Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1971 [1885].

Sigmund Freud: 'Über Denckerinnerungen', Gesammelte Werke 1, S. Fischer Verlag, 1952 [1899], s.529-554.

Adrian Forty & Susanne Küchler (eds.): 'The Art of Forgetting', Berg, 1999.

Kenneth J. Gergen: 'Mind, text, and society: Self-memory in social context' i Ulric Neisser & Robyn Fivush (eds.): 'The remembering self: construction and accuracy in the self-narrative', Cambridge University Press, 1994, s.78-104.

Carlo Ginzburg: 'Spor. Om historie og historisk metode', Red. Morten Thing i samarbejde med Gert Sørensen, Museum Tusculanums Forlag, 1999.

Palle W. Hardrup: 'Sandheden om hypnosemordene', Bjørn Schouw Nielsens Forlag, 1973.

Preben Hertoft: 'Menneske først - om Kirsten Auken 25.6.13 - 21.1.68' i *Nordisk Sexologi*, vol. 11, 1993, s.1-29.

Anne Hjort: 'De overlevendes børn', DK DR1, DR-Dokumentar, 9.2.1996.

Erika M. Hoerning: 'Zwischen den Fronten. Berliner Grenzgänger und Grenzhändler 1948-1961', Böhlau Verlag, 1992.

Erika M. Hoerning: 'Life Course and Biography: Approaches and Methods' i *Skriftserie / Institut for Samfundsudvikling og Planlægning, Aalborg Universitetscenter*, no. 199, 1996.

'I Diktaturets Fodspor....', Frihed og folkestyre, 1957.

Jens Jersild: 'Den mandlige prostitution - årsager, omfang, følger', Dansk Videnskabs Forlag, 1953.

C.G.Jung: 'Erindringer, drømme, tanker', Lindhardt & Ringhof, 1984 [1961].

A.C.Kinsey, W.B.Pomeroy & C.F.Martin: 'Sexual behavior in the human male', Philadelphia, 1948.

Erik Knudsen og Finn Savery: 'Frihed – det bedste guld. En vaudeville.' Louisiana-Gyldendal, LP3006, 1961.

Karl Mannheim: 'Wissensoziologie', Hrg. Kurt H. Wolff, Luchterhand, 1971 [1964].

Poul V. Marcussen: 'Influence of sexual habits on the epidemic curves of syphilis and gonorrhoea' i *Acta dermato-venerologica*, 1952, s.216-220.

Henning Mikkelsen: 'Bundfald. Om den "homoseksuelle fare" i 50'ernes Danmark.', Roskilde Universitetscenter, OB A 83/84:48, 1983.

Agnar Mykle: 'Sangen om den røde rubin', Schønberg, 1957.

Klaus Nielsen: 'Praksis, habitus, livsstil - Et essay om Pierre Bourdieu, krop og kultur' i Jan Tønnes Hansen & Mads Hermansen (red.): 'Sociologisk udfordring til psykologien', Klim, 1999, s.53-65.

Erik Nørgaard: 'Gyldne tider. Erindringer af Erik Nørgaard', Gyldendal, 1998.

George Orwell: '1984', Hasselbalchs Forlag, 1961 [1949].

Candace B. Pert: 'Molecules of emotion. Why you feel the way you feel.', Pocket Books, 1999 [1997].

Alan Radley: 'Artefacts, memory and a sense of the past' i David Middleton & Derek Edwards (eds.): 'Collective remembering', Sage, 1990, s.46-59.

'Retorik til Herennius', oversat af Søren Hindsholm, Gyldendal, 1998.

Daniel L. Schacter: 'Searching for Memory. The Brain, the Mind, and the Past', BasicBooks, 1996.

Daniel L. Schacter & Elaine Scarry (eds.): 'Memory, Brain, and Belief', Harvard University Press, 2000.

Jefferson A. Singer & Peter Salovey: 'The remembered self. Emotion and memory in personality', Free Press, 1993.

Pitirim Sorokin: 'Fads and foibles in modern sociology and related science', Gateway Edition, 1965 [1956].

Lone Spanheimer: 'Sandhedens trange vilkår. En eksistentialpsykologisk analyse af Bjørn Schouw Nielsen sagen.', Akademisk Forlag, 1970.

Villy Sørensen: 'Digtere og dæmoner', Gyldendal, 1959 [Velfærdsstat og personlighed:1956].

Morten Thing: 'Pornografiens historie i Danmark', Aschehoug, 1999.

Nils Ufer: '§225, stk.4. Meningsdannelser om et mindretal.', Hans Reitzels røde serie, 1965.

Brian Wynne: 'Between orthodoxy and oblivion. The normalisation of deviance in science' i R. Wallis (ed.): 'On the margins of science: the social construction of rejected knowledge', *Sociological review monograph*, 27, s. 67-84, 1979.

Brian Wynne: 'Establishing the rules of law. Constructing expert authority' i R. Smith & B. Wynne (eds.): 'Expert evidence: interpreting science in the law', Routledge, s.23-55, 1989.